

A historical map of the Warmia and Mazuria region, showing various towns, rivers, and geographical features. The map is rendered in a sepia tone with white text overlaid. The title 'Katalog grodzisk Warmii i Mazur' is prominently displayed in the upper left, with the editor's name 'pod redakcją Rafała Soleckiego' below it. The map includes numerous place names such as 'HUNTAW', 'N A', 'Lichtenhagn', 'Fuchspe', 'Vderwangen', 'Feslaw', 'Frischung Au.', 'Almen', 'Trisal. tigg', 'Mulha usn', 'Kruckn', 'Pilsen A', 'Lampas. ken', 'Dessen', 'P. Eylaw', 'Rode', 'Arnstein', 'Wildenhof', 'Beisleiten', 'Galeien', 'Stegen', 'Eichholtz', 'Buchholtz', 'Lanzberg', 'Eichorn', 'Leyste', 'Plautten', 'Hanschagn', 'Schwolmen', 'Rodenaw', 'Melsack R', 'Lichtenaw', 'g. Glanden', 'Romerswolt', 'Heynerkaw', 'Frawend.', 'Runaw', 'Kackenhaus', 'Min gene', 'Peter swalt', 'Heilsberg', 'Open', 'Schmaleien', 'Plancken', 'Arnsdorf', and 'Schulden'.

Katalog grodzisk Warmii i Mazur

pod redakcją
Rafała Soleckiego

Tom 3

Katalog grodzisk Warmii i Mazur

Tom 3

Instytut Archeologii
Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie

Katalog grodzisk Warmii i Mazur

pod redakcją Rafała Soleckiego

Tom 3

Autorzy
Anna Lejzerowicz, Bartosz Nowacki, Kamil Rabięga,
Daniel Skoczylas, Rafał Solecki, Dariusz Wach,
Fabian Welc, Katarzyna Zdeb, Magdalena Żurek

Warszawa 2022

Katalog grodzisk Warmii i Mazur. Część 2. Warmia Wschodnia i Natangia Tom 3

Publikacja recenzowana do druku przez
dr. Arkadiusza Koperkiewicza
i dr. Marka Jagodzińskiego

Redakcja: Rafał Solecki
Projekt książki: Bartłomiej Gruszka
Skład: Rafał Solecki
Korekty: Bartosz Nowacki
Projekt okładki: Rafał Solecki

© Copyright by Wydawnictwo Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego,
Warszawa 2022

ISBN 978-83-8281-287-9 (wersja drukowana)
ISBN 978-83-8281-199-5 (wersja elektroniczna)

Publikacja naukowa finansowana w ramach programu
Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego pod nazwą
„Narodowy Program Rozwoju Humanistyki” w latach 2018–2023,
nr projektu 11H 18 0117 86, kwota finansowania 1 346 853 zł

**NARODOWY PROGRAM
ROZWOJU HUMANISTYKI**

Wydawnictwo:
Wydawnictwo Naukowe
Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie
ul. Dewajtis 5, domek nr 2
01-815 Warszawa
+48 22 561 89 23 (wew. 323)
wydawnictwo@uksw.edu.pl

SPIS TREŚCI

Wprowadzenie.....	7
GMINA OSTRÓDA	
Ornowo, st. 3.....	9
Wysoka Wieś, st. 7.....	47
Wysoka Wieś, st. 8.....	55
Wysoka Wieś, st. 9.....	65
GMINA MIŁOMŁYN	
Winiec, st. 2.....	99
GMINA MORĄG	
Słonecznik, st. 1.....	133
Wenecja, st. 2.....	145
GMINA ZALEWO	
Boreczno, st. 4.....	185
Boreczno, st. 8.....	191
GMINA WILCZĘTA	
Gładysze, st. 1.....	215
Gładysze, st. 3.....	245
GMINA GÓROWO ŁAWECKIE	
Piasty Wielkie, st. 3.....	259
Wiewiórki, st. 1.....	273
Augamy, st. 1.....	291
Wokiele, st. 1.....	339
Woryny, st. 1.....	363
WERYFIKACJE NEGATYWNE	
Nowa Wieś Ławecka, st. 1, gm. Górowo Ławeckie.....	389
Zielenica, st. 15, gm. Górowo Ławeckie.....	397
Piaseczno, st. 1, gm. Górowo Ławeckie.....	407
Zamkowa Góra w Leśnictwie Orsy, gm. Górowo Ławeckie.....	415
Wykaz cytowanej literatury.....	426

Gładysze, st. 1

Gmina Wilczęta

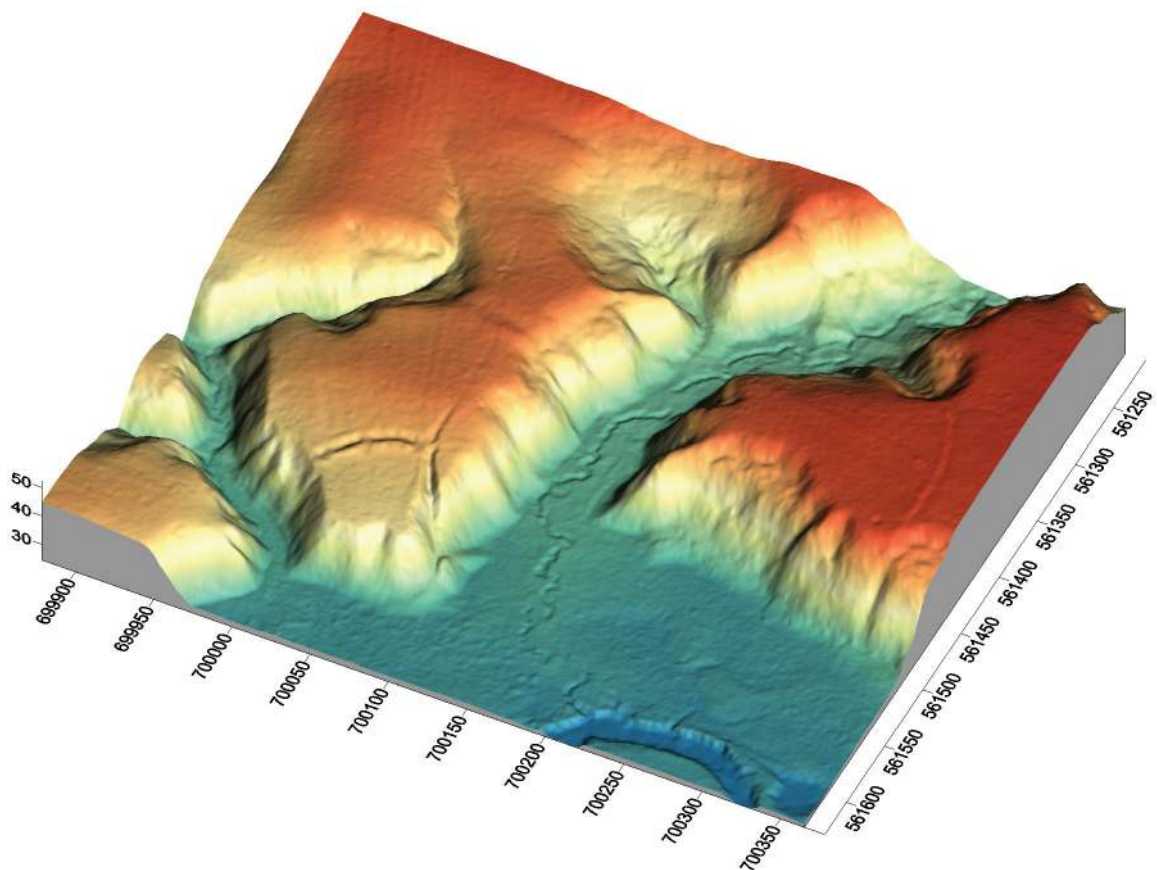
Powiat braniewski

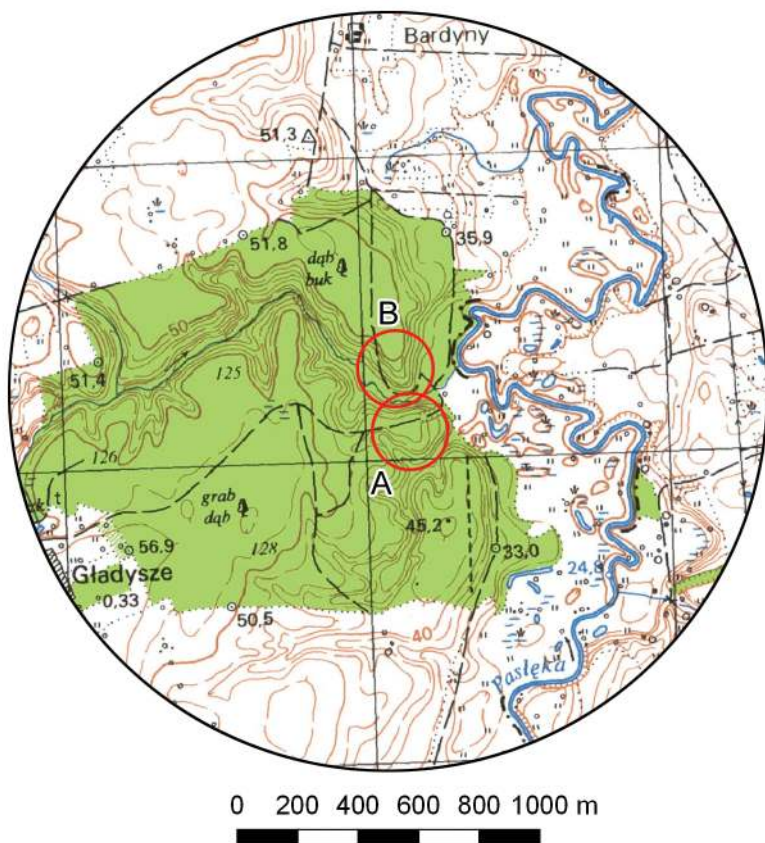
AZP 16-56/21

Współrzędne geograficzne:

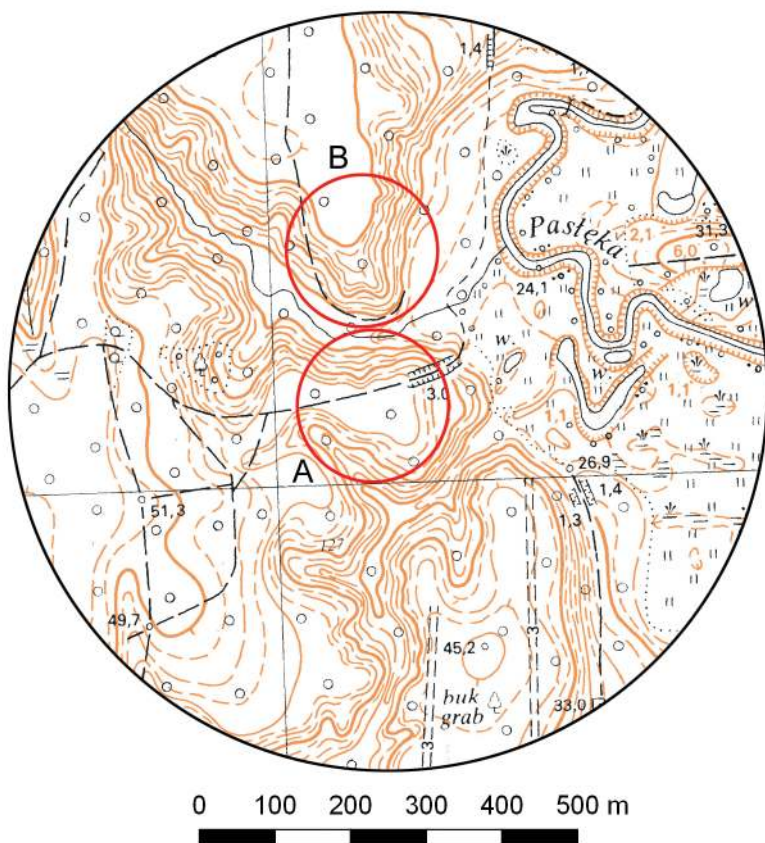
N 54° 9' 38''

E 19° 56' 29''

Ryc. 1. Grodzisko w Gładyszach, st. 1 na mapie w skali 1:25 000 (na podstawie materiałów GUGiK, oprac. R. Solecki)

Ryc. 2. Grodzisko w Gładyszach, st. 1 na mapie w skali 1:10 000 (na podstawie materiałów GUGiK, oprac. R. Solecki)

POŁOŻENIE GRODZISKA

I JEGO FORMA

DARIUSZ WACH, DANIEL SKOCZYLAS
I KATARZYNA ZDEB

Grodzisko w Gładyszach (niem. *Schlodien*), st. 1 zostało wpisane do rejestru zabytków decyzją C-178 z dnia 23 maja 1993 roku¹. Położone jest 1,5 km na wschód od wsi Gładysze, 2 km na zachód od wsi Osetnik (niem. *Wusen*) oraz 2,5 km na południe od osady Spędy (niem. *Spanden*). Las, w granicach którego znajduje się grodzisko, przynależy do Nadleśnictwa Młynary (ryc. 1–2).

Po raz pierwszy grodzisko, przypisane ówczesnie do wsi Spędy w gminie Dobry (niem. *Döbern*), zostało skatalogowane w ramach zbioru *Burgwall-kartei*. Na szkicu dołączonym do karty widać dwa oddalone od siebie wały odcinające cypel od wysoczyzny (ryc. 3). Podczas przeprowadzonej wtedy prospekcji nie natrafiono na materiał zabytkowy i nie określono chronologii obiektu. Bardziej szczegółowe informacje o stanowisku podał Hermann Strunk, który w artykule z 1931 roku, w czasopiśmie „*Altpreussische Forschungen*”, sytuował je nieopodal wsi Osetnik i opatrzył nazwą *Schloßberg*². Dwukrotnie wzmiankował je również Hans Crome w 1937³ i 1940 roku⁴, przypisując do wsi Spędy i określając

jego chronologię jako staropruską⁵. Po II wojnie światowej stanowisko było weryfikowane i zewidencjonowane w ramach Archeologicznego Zdjęcia Polski; datowane było wówczas na okres wczesnego średniowiecza⁶.

Wszystkie powyższe opisy, weryfikacje i ewidencje dotyczą jednak tylko stanowiska, które znajduje się na cyplu po południowej stronie bezmiennego dopływu Pasłęki – na potrzeby niniejszego opracowania będzie ono oznaczane jako stanowisko A. Weryfikacja stanowiska przeprowadzona w 2019 roku wykazała, że po północnej stronie tego dopływu również znajduje się cypel oddzielony od wysoczyzny za pomocą słabo obecnie czytelnego w terenie wału i fosy – na potrzeby niniejszego opracowania będzie ono oznaczane jako stanowisko B. Wydzielony obszar, ze względu na bezpośrednią bliskość do znanego już grodziska, należy traktować jako jego integralną część, która była użytkowana w jednej z faz użytkowych tego grodziska.

Część A grodziska ulokowana jest na wysokim cyplu znajdującym się na lewym brzegu rzeki Pasłęki, płynącej na tym odcinku z południa na północ. Wyniesienie góruje nad tarasem zalewowym, osiągając wysokość względną około 20 m. Od północy i południa ograniczone jest głębokimi jarami, które mają strome stoki, podkreślające walory obronne stanowiska. W jarach płyną bezimienne strumienie zasilające rzekę Pasłękę. Grodzisko ma dwa wały i fosę. Wał zewnętrzny znaj-

¹ Informacja z KEZA stanowiska Gładysze.

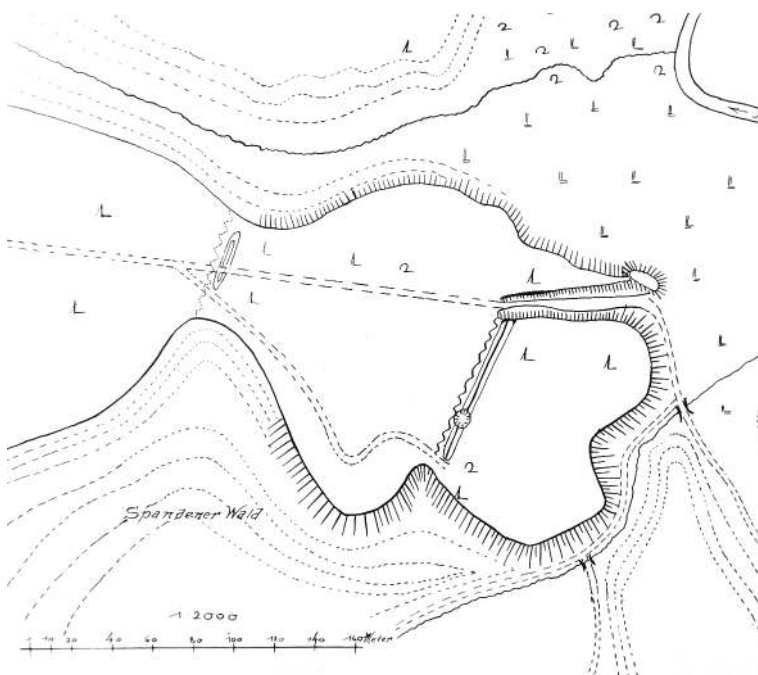
² Strunk 1931: 33.

³ Crome 1937: 110.

⁴ Crome 1940: 124; Jagodziński 1997: 88.

⁵ Crome 1937: 110.

⁶ Informacja z KEZA stanowiska Gładysze

Ryc. 3. Grodzisko w Gładyszach, st. 1 na karcie ze zbioru *Burgwall-kartei* (źródło: *Staatliche Museen zu Berlin, Museum für Vor- und Frühgeschichte, IXc 90*)

Ryc. 4. Gładysze, st. 1. Widok w kierunku południowym na fosę i wał wewnętrzny (fot. A. Lejzerowicz)

duje się na zwężeniu cypla. Poddany był silnym procesom erozyjnym i obecnie jest słabo widoczny w terenie. Różnica wysokości pomiędzy szczytem tego wału a jego podnóżem wynosi zaledwie 0,25 m. Wał wewnętrzny jest dobrze zachowany, ma długość około 60 m, a jego szerokość u podstawy dochodzi do 9 m. Od strony zachodniej (zewnętrznej) wałowi towarzyszy fosa o szerokości około 2 m (ryc. 4). Różnica pomiędzy wysokością szczytu wału a wypłaszczeniem u jego podstawy od strony fosy dochodzi do 1,5 m. Obszar stanowiska wynosi 1,8 ha, majdan zajmuje 0,29 ha (ryc. 5–6). Powierzchnia stanowiska opada w kierunku wschodnim ku dolinie Pasłęki. Przez południową część stanowiska przebiega stara niemiecka droga leśna widoczna na mapie z 1929 roku⁷.

Część B grodziska położona jest na północ od części A. Oddziela je tylko dolina bezmiejscowego dopływu Pasłęki. Stanowisko zajmuje trójkątny cypel o stromych zboczach. Różnica wysokości pomiędzy dnem doliny, a szczytem cypla dochodzi do 24 m. Część wydzielona wałem ma długość 155 m, szerokość do 105 m i powierzchnię 1,2 ha (ryc. 5). Relikty umocnień – wału i fosy – są czytelne w terenie. Ich długość ma około 110 m. Szerokość fosy dochodzi do 5 m, a szerokość wału do 4 m. Różnica wysokości pomiędzy obecnym dnem fosy i szczytem wału dochodzi do 0,4 m.

⁷ *Topographische Karte 1:25 000 (Meßtischblatt)*, karta Wusen (1885), z 1929 r.

ŚRODOWISKO FIZYCZNOGEOGRAFICZNE

ANNA LEJZEROWICZ

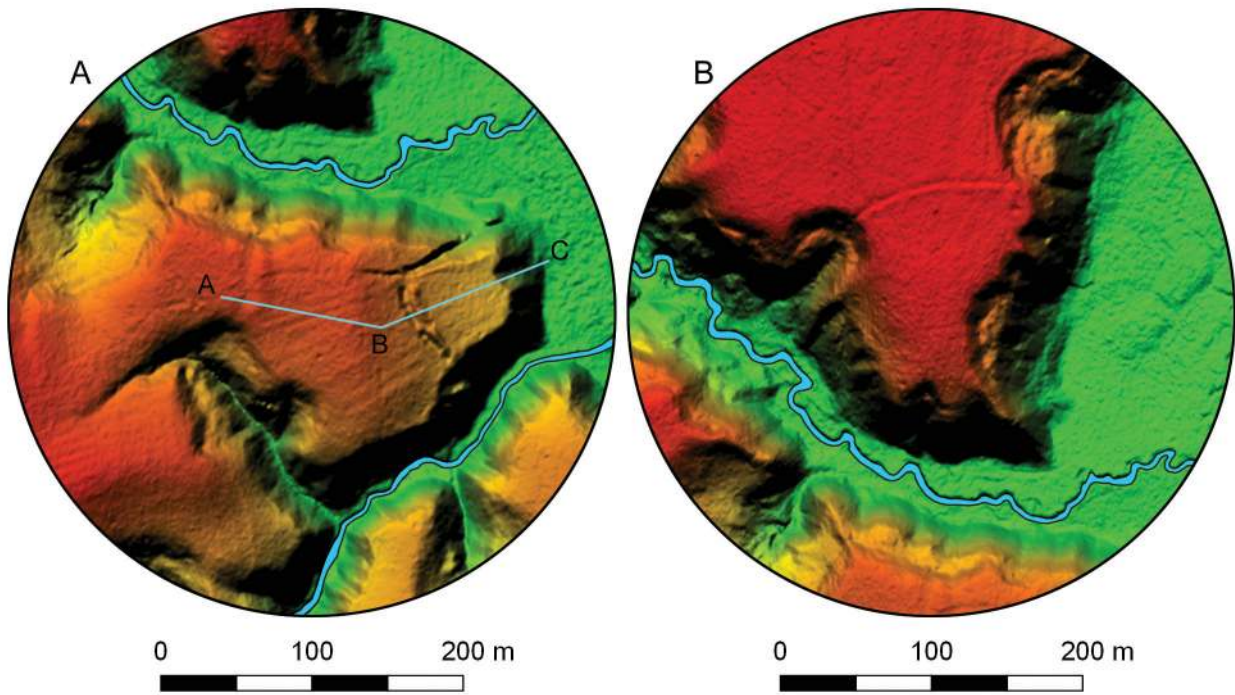
Według podziału fizycznogeograficznego Polski Jerzego Kondrackiego, grodzisko w Gładyszach st. 1 znajduje się w mezoregionie Równiny Warmińskiej⁸.

Geologicznie grodzisko znajduje się na syneklizie perybałtyckiej platformy wschodnioeuropejskiej⁹. Zlodowacenie Wisły na terenie stanowiska reprezentują trzy poziomy glin zwałowych, stadiów: dolnego, środkowego i górnego – efekt trzykrotnego nasunięcia się lądolodu. Gliny te są rozdzielone poziomami osadów wodnolodowcowych. W interstadiale oddzielającym stadiów środkowy od górnego, pod dzisiejszą równiną zastoiskową – obszarem położonym obecnie najniżej – istniała głęboka dolina. Stanowisko znajduje się w obrębie rozległej równiny zastoiskowej, otoczonej przez wysoczyznę morenową płaską oraz falistą z licznymi wytopiskami. Ta równina zastoiskowa jest nazywana zastoiskiem Dobrego i tworzy rozległą płaską powierzchnię zbudowaną z łąk zastoiskowych. Wysoczyzny morenowe zbudowane są z glin zwałowych, miejscami zapiaszczonych¹⁰. W holocenie rozpoczęło się tworzenie sieci odpływu wód po-

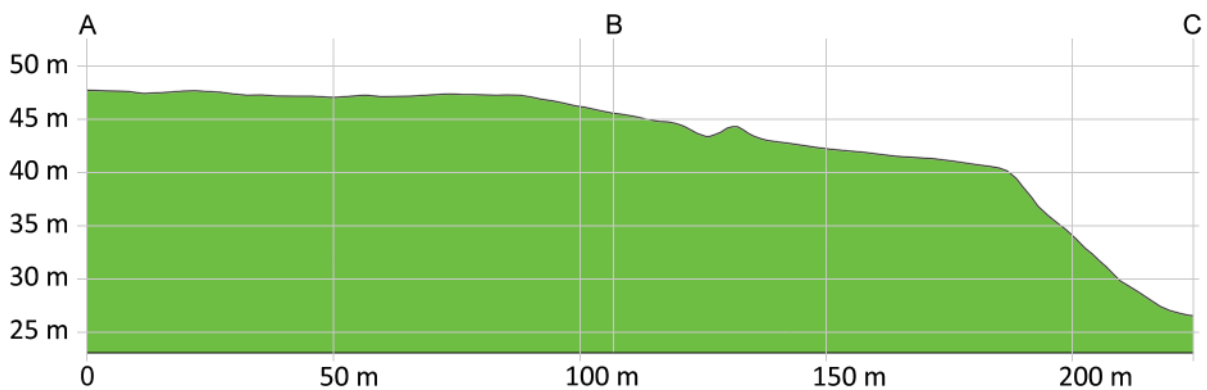
⁸ Kondracki 2002: 66–67.

⁹ Petelski i Gondek 2003: 8.

¹⁰ Petelski i Gondek 2003: 16–21

Ryc. 5. Grodzisko w Gładyszach, st. 1 – A) część południowa, B) część północna – na zobrazowaniu ALS (na podstawie materiałów GUGiK, oprac. R. Solecki)

Ryc. 6. Przekrój grodziska w Gładyszach, st. 1, część A, uzyskany z danych ALS (na podstawie materiałów GUGiK, oprac. R. Solecki)

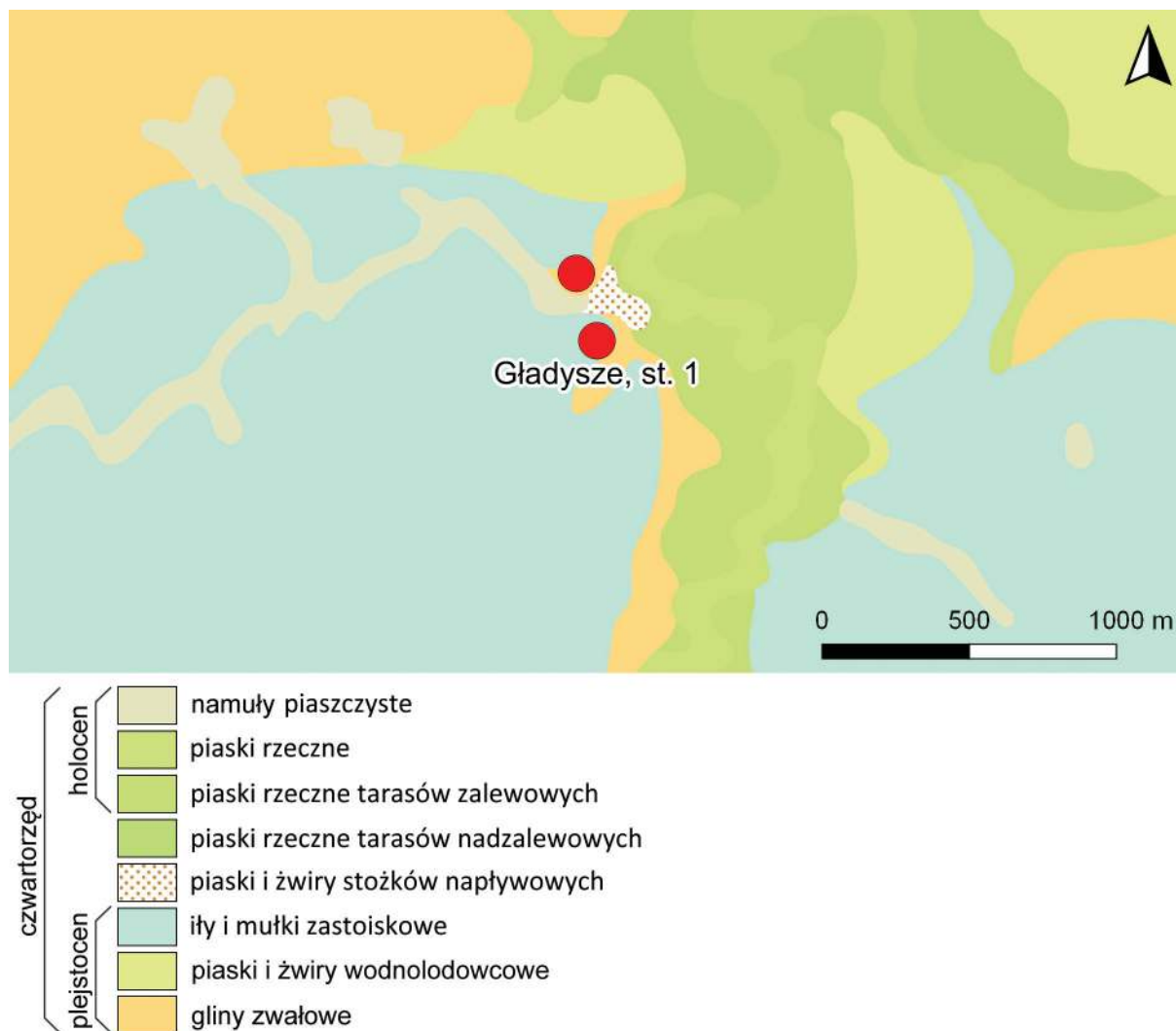
wierzchniowych i powstała dolina rzeki Pasłęki, która obecnie przepływa przez zachodnią część równiny zastoiskowej. Wcina się ona około 20 m poniżej jej powierzchni. Krawędziom doliny Pasłęki towarzyszą tarasy zalewowe. Według *Szczegółowej mapy geologicznej Polski* w skali 1:50 000 (arkusz Dobry) na obszarze stanowiska występują łyły i mułki zastoiskowe (ryc. 7)¹¹.

Część A grodziska zajmuje cypel zbudowany z osadów zastoiskowych (jeziorno-lodowcowych), otoczony stromymi skarpami. Szczyt wzniesienia jest stosunkowo płaski. Od wschodu grodzisko ograniczone jest rozległą doliną rzeki Pasłęki, od północy głęboką

dolinką bezimiennego dopływu rzeki Pasłęki, natomiast od południa głębokim wcięciem erozyjnym, którym spływają wody opadowe do doliny Pasłęki. Od zachodu stanowisko połączone jest z równiną zastoiskową. Dokładną morfologię obszaru można zaobserwować na obrazowaniu danych ALS i przekroju morfologicznym (ryc. 5–6).

Na obszarze części A grodziska wykonano osiem wierceń sondą ręczną do głębokości 2 m w celu rozpoznania budowy geologicznej. W wierceniach zaobserwowano występowanie zastoiskowych osadów ilastych i pylasto-ilastych. Można również zaobserwować osady o większym uziarnieniu (piaski, żwiry) deponowane prawdopodobnie w czasie więk-

¹¹ Petelski i Gondek 2003.

Ryc. 7. Fragment *Szczegółowej mapy geologicznej Polski* z zaznaczonym stanowiskiem w Gładyszach, st. 1 (oprac. A. Lejzerowicz)

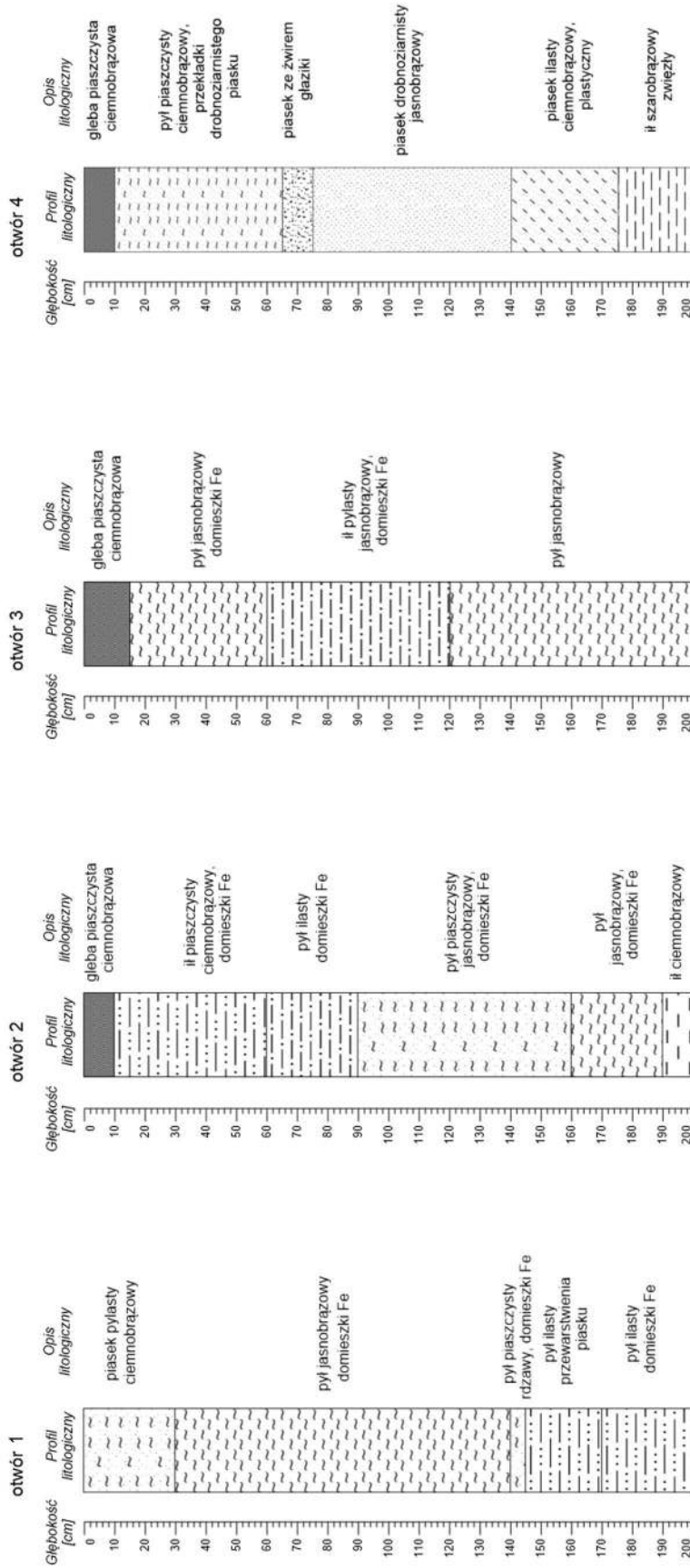
szego dopływu wód roztopowych z lodowca, które były w stanie przenieść większe frakcje. Szczegółowa litologia jest widoczna oraz została opisana na poszczególnych profilach wierzeń (ryc. 8). Na podstawie wierzeń stworzony został schematyczny przekrój geologiczny przez stanowisko (ryc. 10).

Na obszarze części B grodziska wykonano cztery wiercenia sondą ręczną do głębokości 2 m, aby rozpoznać budowę geologiczną (ryc. 9). Wykonane wiercenia potwierdzają obecność osadów zastoiskowych wykształconych w postaci iłów oraz iłów pylastych. Lokalnie iły te zawierają związki żelaza, co nadaje im rdzawe zabarwienie. W niektórych warstwach zaobserwować można również domieszki piasku i/lub pyłu w iłach. Nawierczone iły jeziorno-lodowcowe charakteryzują się dużą zwięzłością (co bardzo utrudniało wiercenie) oraz plastycznością. Na tarasach zalewowych rzeki Pasłęki, w warstwach przypowierzchniowych znajdują się osady rzeczne

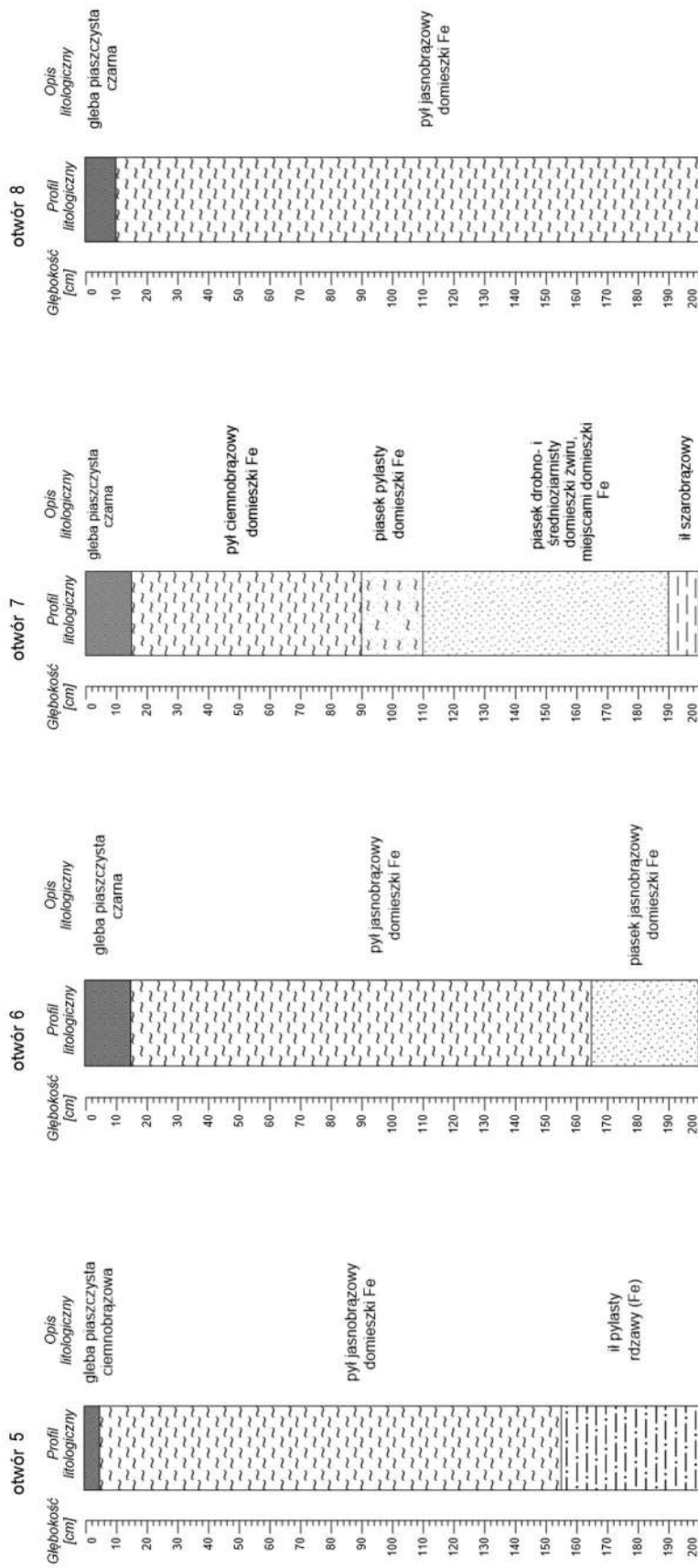
o ciemnym zabarwieniu, świadczącym o domieszkach materii organicznej.

Część B grodziska położona jest na wyraźnym wyniesieniu terenu, które od wschodu, południa i zachodu otoczone jest stromymi skarpami, których wysokości dochodzą do 24 m. Szczyt wyniesienia jest stosunkowo płaski co można zaobserwować na przekroju morfologicznym (ryc. 11). Od wschodu grodzisko ograniczone jest rozległą doliną rzeki Pasłęki, natomiast od południowego zachodu głęboką dolinką dopływu rzeki Pasłęki. Na zachodnich skarpach grodziska widoczne są dwa wcięcia erozyjne powstałe najprawdopodobniej wskutek wymywania przez wody opadowe. Od północy grodzisko połączone jest z równiną zastoiskową.

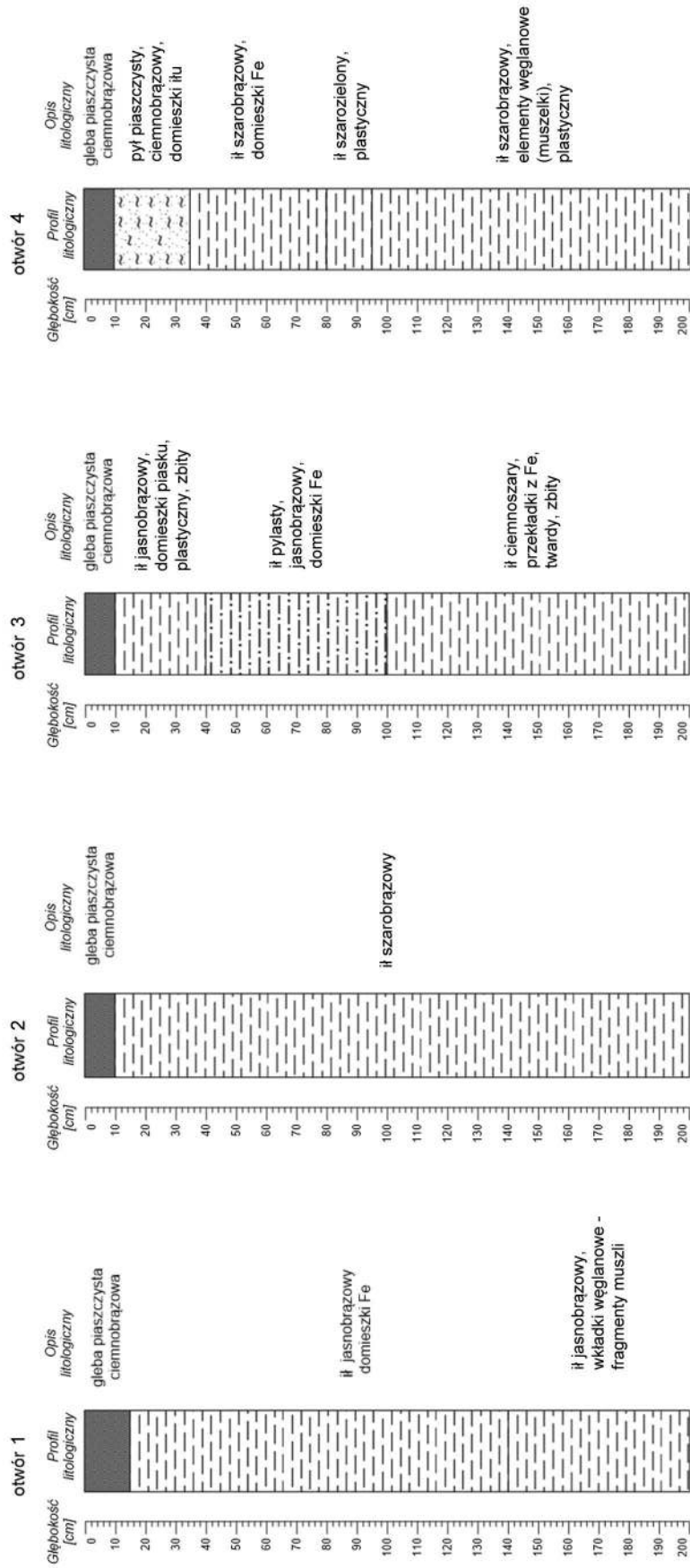
Wykonane wiercenia potwierdzają obecność osadów zastoiskowych na stanowisku, wykształconych w postaci iłów, iłów pylastych, iłów piaszczystych. Miejscami iły te zawierają związki żelaza co nadaje im rdzawe

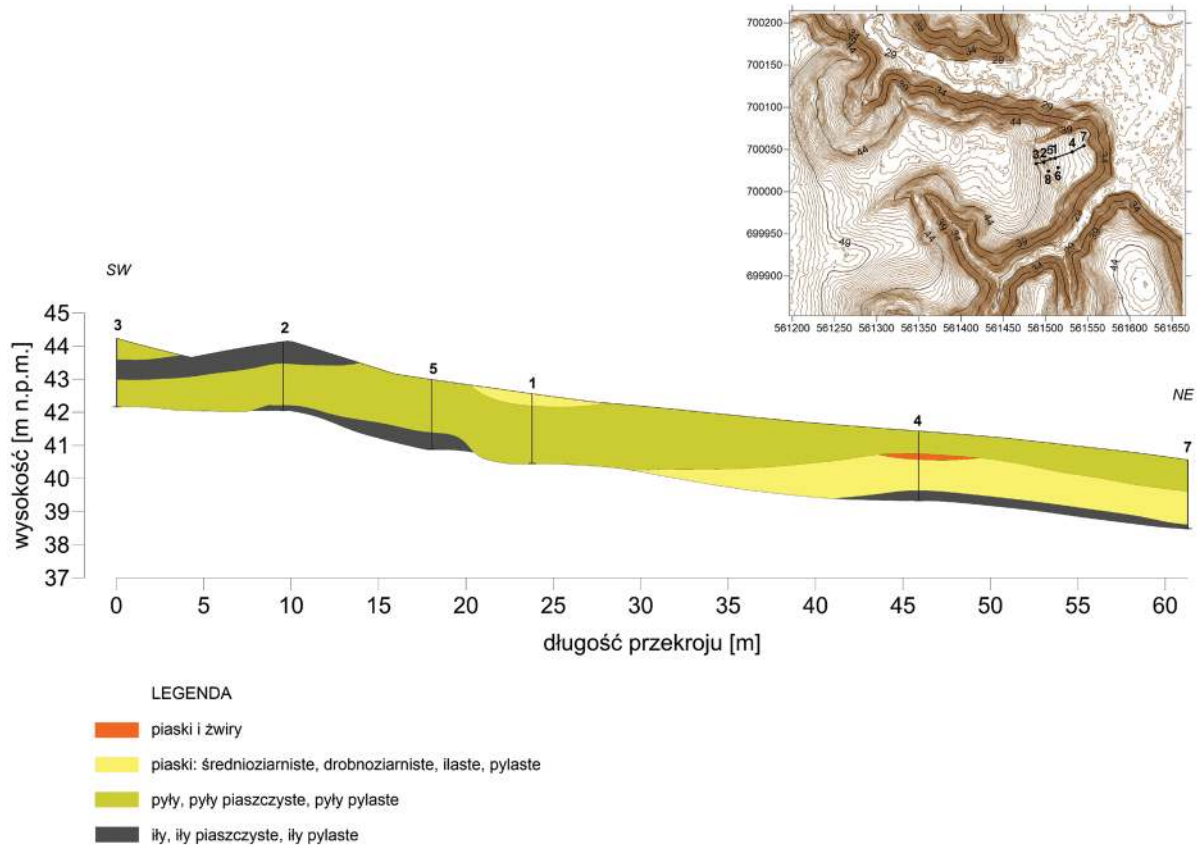
Ryc. 8. Profile litologiczne odwiertów wykonanych na obszarze części A grodziska w Gładyszach, st. 1 (oprac. A. Lejzerowicz)

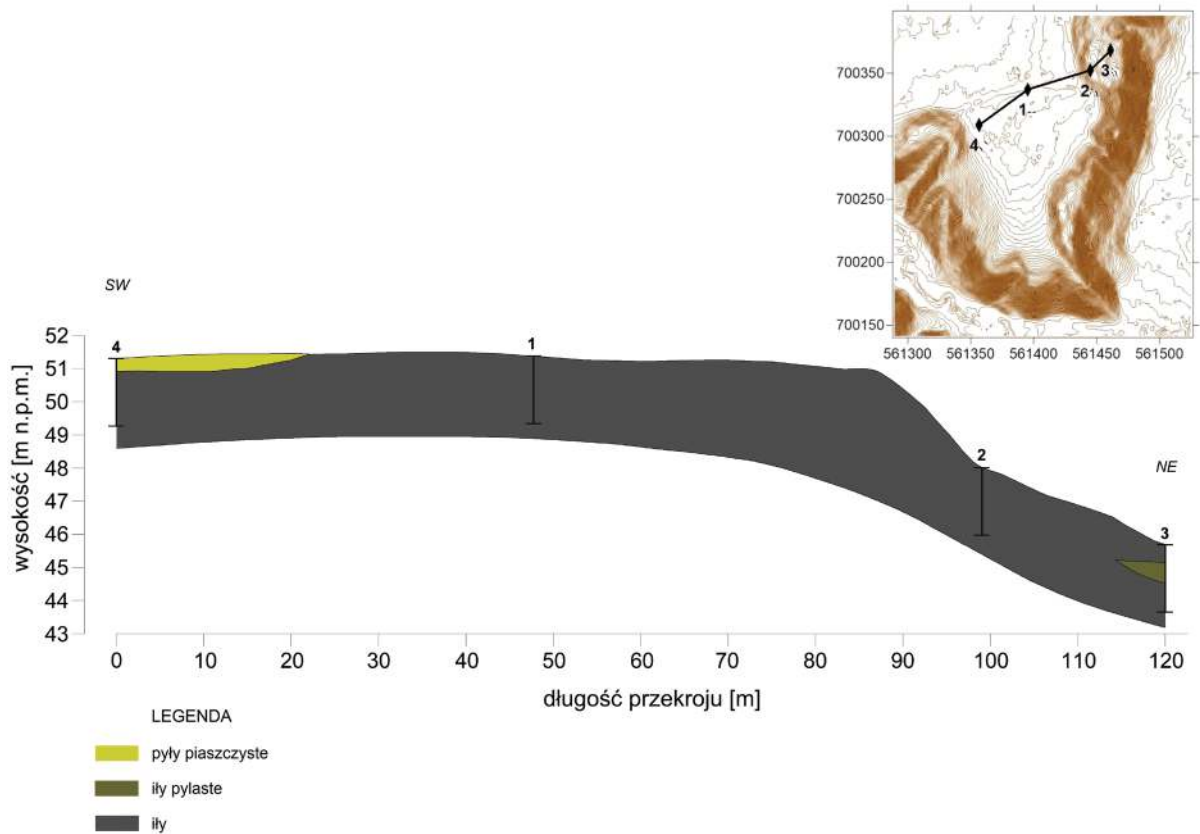
Ryc. 8. Ciąg dalszy

Ryc. 9. Profile litologiczne odwiertów wykonanych na obszarze części B grodziska w Gładyszach, st. 1 (oprac. A. Lejzerowicz)

Ryc. 10. Schematyczny przekrój geologiczny przez część A grodziska w Gładyszach, st. 1 (oprac. A. Lejzerowicz)

Ryc. 11. Schematyczny przekrój geologiczny przez część B grodziska w Gładyszach, st. 1 (oprac. A. Lejzerowicz)

zabarwienie. Osady na tym stanowisku lokalnie charakteryzują się dużą różnorodnością i są wykształcone od żwirów, poprzez piaski, do pyłów i iłów. W niektórych warstwach zaobserwować można również okruchy skalne. Nawiercone ily jeziorno-lodowcowe charakteryzują się plastycznością. Na tarasach zalewowych, w warstwach przypowierzchniowych w dolinie rzeki Pasłęki znajdują się osady rzeczne o ciemnym zabarwieniu, świadczącym o domieszkach substancji organicznych.

BADANIA ARCHEOLOGICZNE

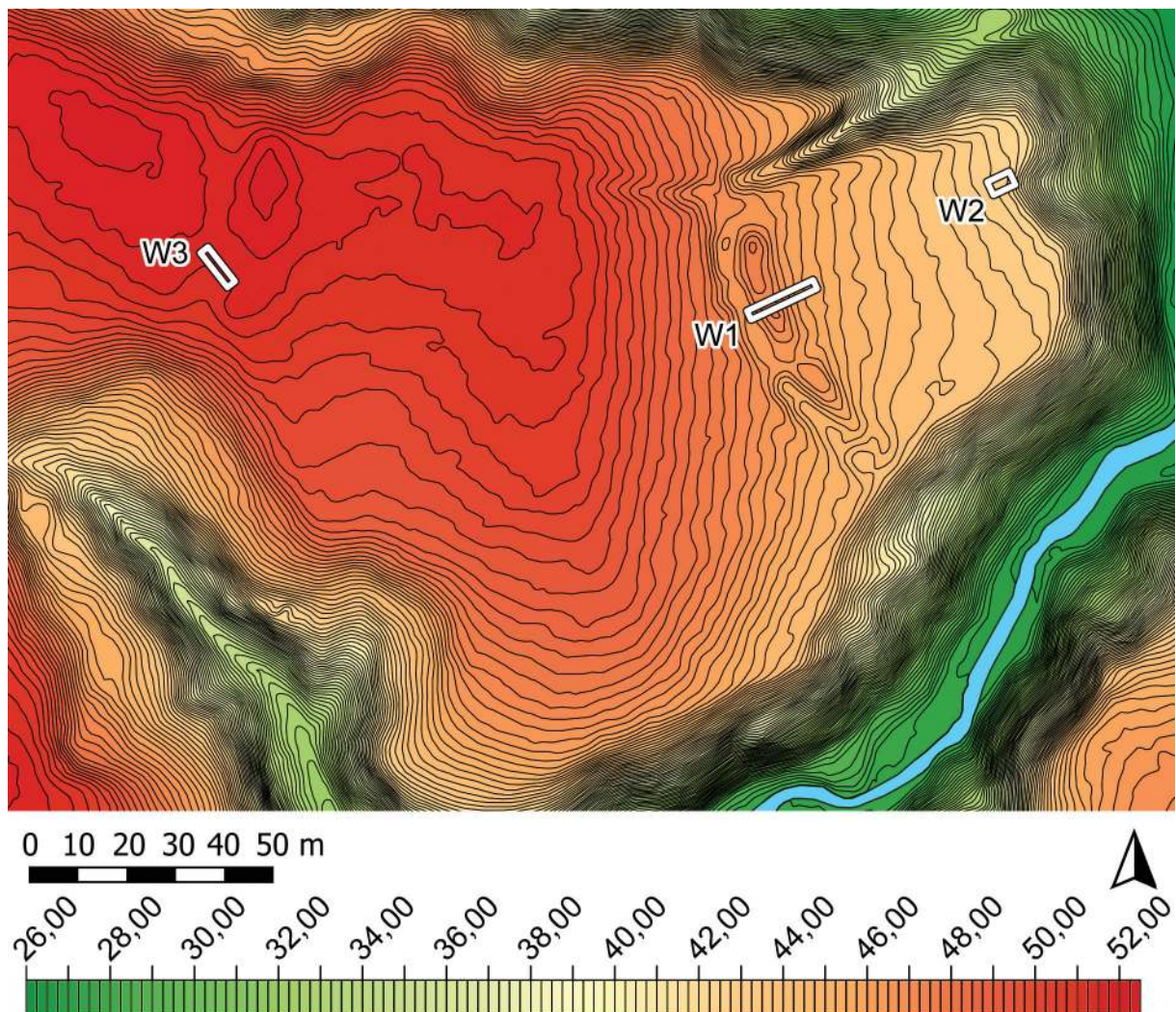
DARIUSZ WACH, DANIEL SKOCZYLAS
I KATARZYNA ZDEB

Przebieg badań terenowych

W 1987 roku dla stanowiska została sporządzona karta ewidencyjna, w której określono je jako grodzisko cyplowe, nie obwałowane, jedynie z dwoma wałami zaporowymi. W roku 1993 stanowisko zostało wpisane do rejestru

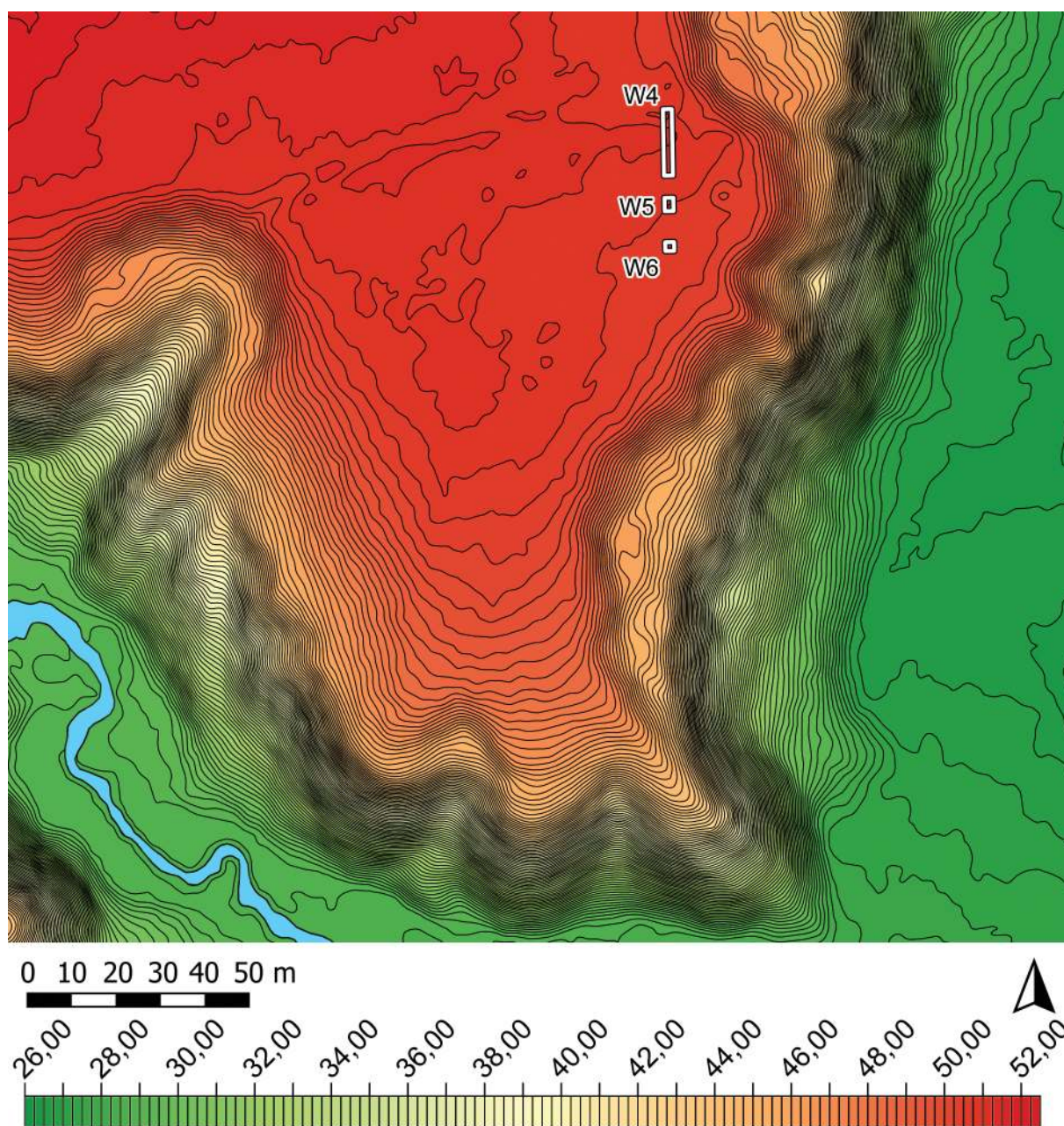
zabytków nieruchomych, a w 2015 roku odbyła się weryfikacja terenowa stanowiska¹². W roku 2019, w ramach realizacji projektu *Katalog grodzisk Warmii i Mazur*, otworzono sześć wykopów badawczych o łącznej powierzchni 101 m². Teren grodziska porasta dość gęsty las mieszany, co ograniczyło możliwość wytyczenia wykopów badawczych do kilku większych prześwitów między drzewami. Na całej powierzchni grodziska przeprowadzono badania powierzchniowe, a na części A dodatkowo badania geofizyczne. Wykop 1 (W1) o wymiarach 2×15 m usytuowano w części A grodziska, tak by przecinał fosę, wewnętrzny wał i częściowo majdan grodziska. W miejscu odkrycia skupiska fragmentów naczyń ceramicznych, na wschodnim obrzeżu części A grodziska, otworzono wykop 2 (W2) o wymiarach 3×5 m. Wykop 3 (W3), o wymiarach 2×8 m, ulokowano na zewnętrznym wale części A grodziska (ryc. 12). Wykop 4 (W4),

¹² Informacje z teczki stanowiska w Archiwum WUOZ w Elblągu.

Ryc. 12. Plan sytuacyjno-wysokościowy części A grodziska w Gładyszach, st. 1 z rozmieszczeniem wykopów (na podstawie danych materiałów GUGiK, oprac. R. Solecki)

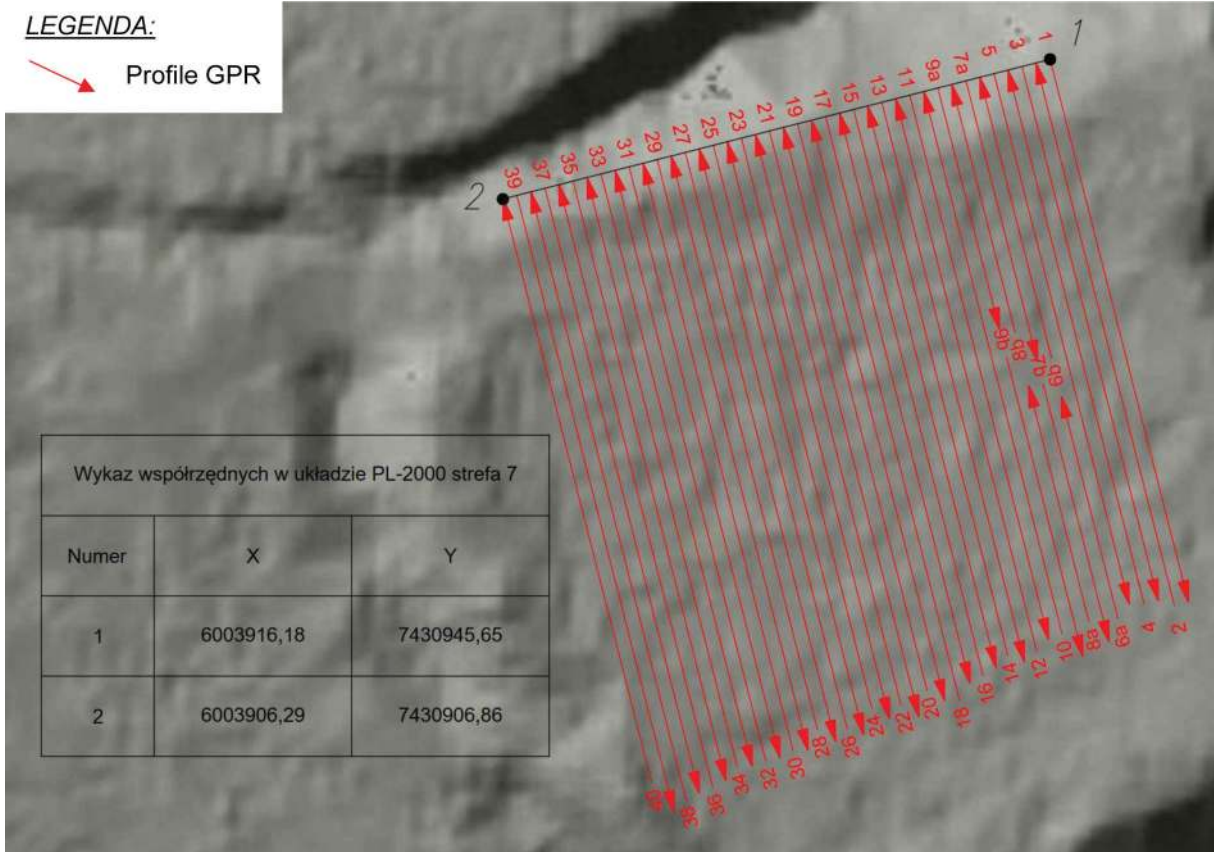
Ryc. 13. Plan sytuacyjno-wysokościowy części B grodziska w Gładyszach, st. 1 z rozmieszczeniem wykopów (na podstawie danych materiałów GUGiK, oprac. R. Solecki)

o wymiarach 2×15 m, wytyczono w części B grodziska, w taki sposób, aby przeciął on wał, zagłębienie przy wale oraz majdan. Na osi W4 założono dwa kolejne wykopy: wykop 5 (W5), o wymiarach 2×3 m, założono w odległości 5 m na południe od W4, wykop 6 (W6), o wymiarach 2×2 m, założono w odstępnie 7 m od W5 (ryc. 13).

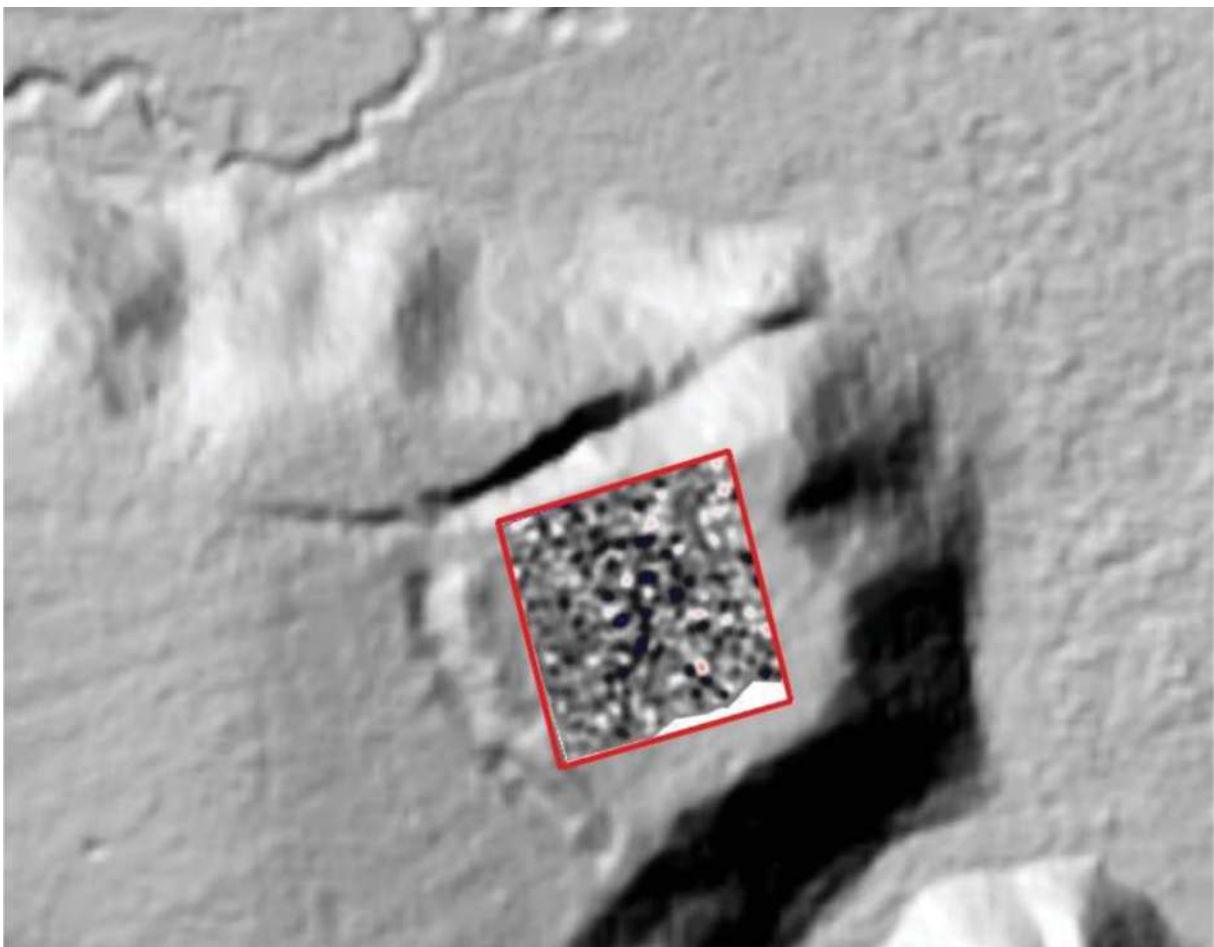
Badania geofizyczne przeprowadzono na obszarze majdanu grodziska w części A, za pomocą georadaru VIY-300 z anteną ekranowaną o częstotliwości 300 MHz firmy Transient Technologies¹³. W trakcie prospekcji geofizycznej wykonano łącznie 40 echogramów

¹³ Adamiec, Czernic i Zdeb 2019: 7.

o długości 36 m odległych od siebie o 1 m. Objęły one obszar 1440 m² (ryc. 14). Wyniki badań zwizualizowano w formie planów na kolejnych, cięciach głębokościowych, a następnie anomalie z kolejnych planów naniesiono na wspólny plan (ryc. 15). Zaobserwowano liczne anomalie na całym badanym obszarze majdanu, ze szczególnym uwzględnieniem wschodniej części, gdzie anomalie były najsilniejsze. Badania georadarowe wsparto również prospekcją wykrywaczem metali, w wyniku której zidentyfikowano we wschodniej części majdanu obiekty związane z działaniami z czasów II wojny światowej – w tym liczne odłamki bomb lotniczych.

Ryc. 14. Gładysze, st. 1. Plan części A grodziska z naniesionymi zasięgami prospekcji nieinwazyjnych (oprac. P. Czernic)

Ryc. 15. Gładysze, st. 1. Wyniki badań georadarowych w części A grodziska, zwizualizowane w formie planu kumulacyjnego anomalii (oprac. J. Adamiec i K. Zdeb)

Stratygrafia stanowiska

W trakcie badań archeologicznych wydzielono łącznie 42 jednostki stratygraficzne (tabela 1), które podzielono na siedem głównych faz związanych z użytkowaniem tego obszaru (ryc. 16–20). W części A stanowiska znajdują się jednostki 1–27, a w części B jednostki 28–42.

Warstwy naturalne

Na terenie grodziska w Gładyszach, st. 1 zidentyfikowano następujące warstwy naturalne – w W1: jasny pylasty drobnoziarnisty piasek 13, gliniaste ły miejscami przecięte wytrąceniami żelazistymi 12 oraz zanikającą w stronę majdanu, dość jednorodną, twardą, żółtobrazową ziemię 11 z bladobrazowymi przebarwieniami, w W2: warstwę bladego, sypkiego, drobnoziarnistego piasku 20, w W3: bladoszarą zbitą glinę 27, w W4–6: plastyczną glinę z wytrąceniami węglanu wapnia i żelazistymi smugami, a także z występującymi miejscowo soczewkami piasku 34.

Faza I

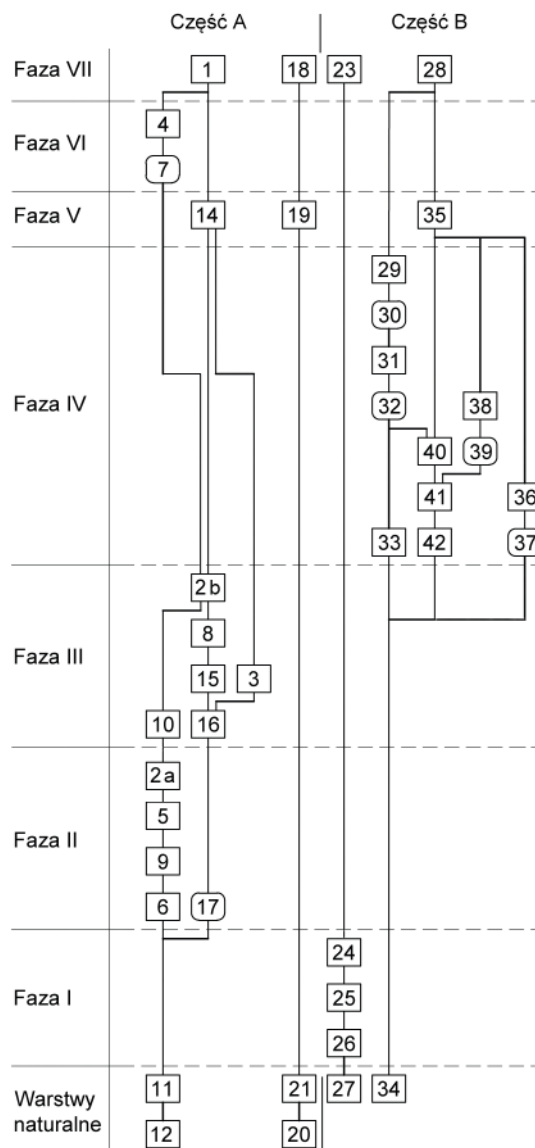
Najstarszą fazą zagospodarowania obszaru stanowiska, w jego części A, było usypanie w miejscu naturalnego przewężenia cypla niskiego, szerokiego, wału wydzielającego obszar grodziska. Działania te można datować na schyłek epoki brązu i początek wczesnej epoki żelaza, zapewne na okres halsztacki D. Z horyzontem tym należy wiązać warstwy zbitej, twardej gliny 24, 25 i 26, występujące w W3, będące relikdami nasypu wału. Z warstwy 25 pobrano próbę węgla drzewnego do analizy radiowęglowej. Wynik tej analizy dał po kalibracji przedział lat 783–517 p.n.e. z prawdopodobieństwem 95,4%¹⁴.

Faza II

Na wczesną epokę żelaza, najprawdopodobniej na okres lateński A–B, można datować kolejną fazę użytkowania stanowiska. Z okresem tym można wiązać wykopanie w części A stanowiska fosy oraz usypanie wewnętrznego wału.

W obrębie W1 z tą fazą związany jest wkop 17 znajdujący się u podstawy wału od strony zewnętrznej oraz warstwy tworzące nasyp wału. Podstawą wału jest piaszczysto-ilasta ziemia, dość jednorodna, barwy oliwkowo-

brązowej 6. Jej miąższość dochodzi do 30 cm. Nad nią znajdują się dwie kolejne warstwy nasypowe: niejednorodna, ilasto-piaszczysta ziemia barwy bladobrazowej i brązowej 9, mająca miąższość dochodzącą do 40 cm oraz ły koloru od jasnego, oliwkobrazowego do ciemnego, żółtobrazowego 5. Największa miąższość tej warstwy dochodzi do 60 cm. Najmłodszym nasypem wału jest żółtawobrazowa, jednorodna, piaszczysto-ilasta ziemia 2a. Miała ona miąższość od 10 do 40 cm. Znajduje się na całej powierzchni szczytu wału i przechodzi na jego zboczach i części majdanu w warstwę erozyjną 2b. Badane struktury wału w swoim pierwotnym założeniu zachowały się do wysokości około 100 cm. Z warstwy 9 pobrano próbę węgla drzewnego do analizy radiowęglowej. Wynik tej analizy dał

Ryc. 16. Gładysze, st. 1. Diagram relacji stratygraficznych (oprac. D. Wach, D. Skoczylas i K. Zdeb.)

¹⁴ Analiza przeprowadzona w Poznańskim Laboratorium Radiowęglowym, próba nr Poz-117826.

po kalibracji przedział lat 388–204 p.n.e. z prawdopodobieństwem 95,4%¹⁵.

Faza III

Fazę tę należy wiązać z opuszczeniem grodu i częściowym zerodowaniem wałów oraz akumulacją warstw spływowych w fosie. Jednostki te należy datować na czasy po okresie lateńskim A–B, ale przed okresem średniowiecza. Od strony majdanu pozostałością zerodowanego wału jest warstwa 10, przylegająca do warstwy 6. Warstwa ta ma miąższość do 30 cm i tworzy ją jednorodna ilasta, brązowa ziemia. Nad nią zalega kolejna warstwa spływowa, występująca również po drugiej stronie wału, od strony fosy. Jest to jednorodna, piaszczysto-ilasta ziemia koloru żółtawobrazowego 2b, o miąższości dochodzącej do 50 cm. Pod nią, w obrębie badanej fosy, znajdują się warstwy agradacyjne. Tworzą je ilasta glina 15, mająca miąższość około 15 cm, przylegająca do niej warstwa piaszczysto-ilasta, koloru żółtobrazowego 16, warstwa ilasto-piaszczysta 8 o miąższości 20 cm oraz ilasta, lekko ogliniona, ciemna, żółtawobrazowa 3 o miąższości do 40 cm. Warstwy te częściowo niszczy i rozdziela spływ w rynnę erozyjnej tworzący warstwę 14.

Procesom erozyjnym poddane zostały również warstwy tworzące wał zewnętrzny w W3. Z tego względu jego pierwotna forma nie jest czytelna i nie jest możliwe jednoznaczne określenie jego wysokości i granic.

Faza IV

Fazę tę należy wiązać z użytkowaniem stanowiska w okresie wczesnego średniowiecza.

W części B stanowiska powstał w tym czasie wał, który tworzyły jednostki zadokumentowane w W4: lekko gliniasty piasek 42 z żelazistymi wytrąceniami, piaszczysta, zbita glina 41 z pojedynczymi drobinami węgla drzewnych oraz zbity, gliniasty piasek 40. Z warstwy 41 pobrano próbę węgla drzewnego do analizy radiowęglowej. Wynik tej analizy dał po kalibracji przedział lat 1037–1207 p.n.e. z prawdopodobieństwem 95,4%¹⁶.

Nasyp wału powstał najpewniej z materiału pobieranego z formowanej równocześnie fosy 32 i zagłębienia przywałowego 39.

¹⁵ Analiza przeprowadzona w Poznańskim Laboratorium Radiowęglowym, próba nr Poz-121116.

¹⁶ Analiza przeprowadzona w Poznańskim Laboratorium Radiowęglowym, próba nr Poz-117176.

Wypełniskiem fosy był lekko ziemisty, gliniasty piasek 31, a zagłębienia przywałowego przemieszana, piaszczysta glina 38. Na pewnym etapie funkcjonowania umocnień starsza fosa została pogłębiona. Śladem tego działania jest rów 30 o takim samym układzie, co starsza fosa. Wypełniskiem rowu 30 była ziemiasta, zwarta glina 29.

Z okresem funkcjonowania umocnień w części B należy także łączyć warstwę gliniastego piasku 33 występującą na przedpolu fosy oraz uchwycony fragmentarycznie nieckowaty wkop szerokości co najmniej 330 cm i głębokości do 45 cm, którego wypełniskiem była tłusta glina 36. Obiekt ten zadokumentowano na obszarze majdanu, a jego funkcja nie została określona.

W części A stanowiska nie odsłonięto jednostek startygraficznych, które można by łączyć ewidentnie z przysposobieniem starszych umocnień. Nie można jednak wykluczyć, że umocnienia z tego okresu uległy zniszczeniu. Na obszarze majdanu, w W2, procesy erozyjne oraz gospodarka leśna doprowadziły do powstania warstwy drobnoziarnistego piasku 19 i 22, o miąższości dochodzącej do 50 cm. Jest to warstwa zapewne zniszczonego poziomu użytkowego z okresu średniowiecza. Może o tym świadczyć znalezienie w niej fragmentów naczyń ceramicznych z różnych okresów chronologicznych, w tym wczesnośredniowiecznych, które w tej części nie występowały w starszych jednostkach stratygraficznych.

Faza V

Fazę tę należy wiązać z procesami erozyjnymi, które miały miejsce na obszarze stanowiska po okresie średniowiecza, do około połowy XIX wieku. W części A stanowiska, w W1, były to niejednorodne, naprzemianległe warstwy ciemnej i jasnej piaszczystej, piaszczysto ilastej i ilastej ziemi 14. W W2 był to już wspomniany jasny, drobnoziarnisty piasek 19. W części B stanowiska, w W4, W5 i W6, do fazy tej przypisano poziom, który tworzył gliniasty piasek 35.

Faza VI

Do fazy tej zaliczono tylko jeden obiekt – prostokątny w planie wkop 7, zadokumentowany na szczycie wału wewnętrznego, w W1. Wypełnisko wkopu tworzy warstwa ciemnobrazowej, piaszczystej, jednorodnej ziemi 4. Wkop miał głębokość 1,2 m, a długość

Tabela 1. Gładysze, st. 1. Katalog warstw i obiektów oraz ich zależności stratygraficznych (oprac. D. Wach, D. Skoczylas i K. Zdeb)

Numer jednostki	Numer obiektu	Numer wykopu	Polożenie w obrębie stanowiska	Współrzędne siatki (PUWG 1992)	Opis jednostki stratygraficznej	Barwa (Munsell)	Pozycja stratygraficzna	
							Znajduje się pod	Znajduje się nad
1	-	1	Część A; wał wewnętrzny i fosa	X=700031,7-700039,9; Y=561493,5-561508,0	Ciemna, próchnicza ziemia; humus leśny	10YR 2/2	-	2a, 2b, 3, 4, 14
2a	-	1	Część A; wał wewnętrzny i fosa	X=700035,2-700035,4; Y=561497,1-561501,8	Jednorodna, piaszczysto-ilasta ziemia (bardzo podobna do niżej leżących warstw); miąższość od 10 do 50 cm; znaleziono w niej 2 bardzo małe fragmenty ceramiki; warstwa podhumusowa z górnej partii nasypu wału i jego zboczy	10YR 5/3	1, 2b, 7	5, 9
2b	-	1	Część A; wał wewnętrzny i fosa	X=700034,0-700039,9; Y=561492,7-561508,0	jednorodna, piaszczysto-ilasta ziemia (bardzo podobna do niżej leżących warstw); miąższość od 10 do 50 cm; znaleziono w niej 2 bardzo małe fragmenty ceramiki; warstwa podhumusowa z górnej partii nasypu wału i jego zboczy	10YR 5/4	1, 14	2a, 5, 6, 8, 9, 10, 15
3	-	1	Część A; wał wewnętrzny i fosa	X=700031,7-700033,6; Y=561493,5-561494,6	Ilasta, lekko zgliniona ziemia o miąższości do 40 cm; warstwa erozyjna z zachodniego stoku fosy oddzielającej najbardziej wysuniętą (wschodnią) część cypla od jego reszty	10YR 4/4	1, 14	16
4	7	1	Część A; wał wewnętrzny i fosa	X=70035,6-700037,2; Y=561499,8-561501,8	Miękka, piaszczysta, dość jednorodna ziemia; wypełniko wykopu 7 ze szczytu wału	10YR 3/2, 6/6	1	7
5	-	1	Część A; wał wewnętrzny i fosa	X=700035,3-700037,1; Y=561497,7-561502,1	Niejednorodna, przemieszana ilasta ziemia z inkluzjami jaśniejszymi i ciemniejszymi; miąższość do 60 cm, stopniowo zanika w kierunku fosy i majdanu; warstwa nasypowa z centralnej partii wału i częściowo jego zboczy	2,5Y 5/4, 10YR 4/4, 10YR 5/6	2a, 2b	9
6	-	1	Część A; wał wewnętrzny i fosa	X=700033,1-700037,9; Y=561496,5-561503,8	Dość jednorodna, ilasta ziemia; miąższość do 40 cm; znaleziono w niej fragment ceramiki; warstwa nasypowa z dolnej partii wału	2,5Y 5/3, 2,5Y 6/4	2b, 9	11
7	7	1	Część A; wał wewnętrzny i fosa	X=700035,6-700037,2; Y=561499,8-561501,8	Wkop (współczesny ?) na szczycie wału; wypełniony ziemią 4; obiekt w widocznej części miał w planie regularnie prostokątny kształt (część wychodzi poza granicę N wykopu 1), ściany regularnie pionowe, dno płaskie; zaobserwowana długość boków wynosiła 155 cm i 120 cm, głębokość 120 cm	-	4	2a
8	17	1	Część A; wał wewnętrzny i fosa	X=700032,5-700034,9; Y=561495,2-561497,2	Dość jednorodny, jasny, pylasty ił, twardy, ścisły; warstwa erozyjna	10YR 6/3, 5/4	2b	11, 12, 15, 17
9	-	1	Część A; wał wewnętrzny i fosa	X=700033,3-700037,5; Y=561497,0-561503,0	Niejednorodna, ilasto-piaszczysta ziemia z przebarwieniami jaśniejszymi i ciemniejszymi; miąższość do 40 cm, stopniowo zanika w kierunku fosy i majdanu; warstwa nasypowa ze środkowej partii wału i częściowo jego zboczy	10YR 7/4, 5/3	2a, 2b, 5	6
10	-	1	Część A; wał wewnętrzny i fosa	X=700036,0-700039,9; Y=561502,6-561508,0	Jednorodna ilasta ziemia; miąższość do 30 cm, zanika w dolnej partii wału; w jej stropie (w strefie przemieszania z niżej leżącą warstwą 6) znaleziono fragment ceramiki; warstwa z dolnej, wewnętrznej, skrajnej partii wału i przywałowego obszaru majdanu	10YR 7/4, 5/3	2b	6, 11, 12
11	-	1	Część A; wał wewnętrzny i fosa	X=700033,0-700038,6; Y=561496,6-561505,2	Dość jednorodna, jasna, pylasta, twarda, ścisła ziemia; miąższość do 35 cm, zanika w stronę majdanu; warstwa nadcałcowa występująca poniżej nasypu wału	10YR 6/3, 5/4	6, 8, 10	12, 13
12	-	1	Część A; wał wewnętrzny i fosa	X=700031,7-700039,9; Y=561493,5-561508,0	Warstwy ciemnej, gliny, gliniastego piasku, gliniastego iłu oraz laminacji piasku z żelazistymi wytrąceniami; warstwa naturalna	10YR 4/6, 4/4, 6/4, 7,5Y 4/6	8, 10, 11, 15, 16	13
13	-	1	Część A; wał wewnętrzny i fosa	X=700031,7-700039,9; Y=561493,5-561508,0	Naprzemianległe warstwy iłów oraz piaszczystych iłów z brązowymi, żelazistymi wytrąceniami; warstwa naturalna	10YR 4/4, 4/6, 6/4, 7,5Y 4/5	12	-
14	-	1	Część A; wał wewnętrzny i fosa	X=700031,7-700034,0; Y=561493,6-561495,4	Niejednorodne, przewarstwione w pionie, nieregularnie naprzemienne warstwy ciemne i jasne piaszczystej, piaszczysto-ilastej i ilastej ziemi; granice pionowe słabo czytelne; miąższość do 40 cm; warstwa spływów erozyjnych występująca w fosie i na wale wewnętrznym od strony fosy	10YR 4/2, 4/4, 6/6	1	2b, 3
15	17	1	Część A; wał wewnętrzny i fosa	X=700032,1-700034,7; Y=561494,4-561496,9	Warstwy ilaste i ilasto-gliniaste; miąższość do 15 cm; soczewka występująca lokalnie na zewnętrzym skraju podstawy wału	10YR 5/4, 5/8	2b, 8	12, 17
16	17	1	Część A; wał wewnętrzny i fosa	X=700031,7-700033,8; Y=561493,5-561495,0	Naprzemianległe frakcje iłów i piaszczystych iłów; miąższość do 20 cm; soczewka występująca lokalnie na zewnętrzym skraju podstawy wału	10YR 6/2, 5/4	3, 14	12, 17
17	17	1	Część A; wał wewnętrzny i fosa	X=700031,7-700034,9; Y=561493,5-561497,3	Wkop pod fosę	-	8, 15, 16	6, 11, 12

Tabela 1. Ciąg dalszy

Numer jednostki	Numer obiektu	Numer wykopu	Polozenie w obrębie stanowiska	Współrzędne siatki (PUWG 1992)	Opis jednostki stratygraficznej	Barwa (Munsell)	Pozycja stratygraficzna	
							Znajduje się pod	Znajduje się nad
18	-	2	Część A: majdan	X=700057,3-700062,2; Y=561542,9-561548,7	Ciemna, luźna, piaszczysta, sypka ziemia poprzerastana drobnymi korzeniami; miąższość 20-30 cm; humus leśny	10YR 4/2	-	19, 22
19	-	2	Część A: majdan	X=700057,8-700062,2; Y=561543,9-561548,7	Jasny, drobnoziarnisty piasek; miąższość 50 cm; warstwa erozyjna	10YR 4/4	18	20
20	-	2	Część A: majdan	X=700057,8-700062,2; Y=561543,9-561548,7	Sypki, drobnoziarnisty piasek; warstwa naturalna	2.5Y 6/4	21, 20, 22	-
21	-	2	Część A: majdan	X=700058,9-700050,5; Y=561543,4-561544,4	Sypki, drobnoziarnisty piasek; miąższość 25-35 cm; warstwa naturalna	2.5Y 8/2	18	20
22	-	2	Część A: majdan	X=700057,3-700059,2; Y=561543,3-561545,1	Drobnoziarnisty piasek; miąższość do 55 cm; warstwa erozyjna	10YR 3/4	18	20
23	-	3	Część A: wał zewnętrzny	X=700038,4-700046,7; Y=561381,1,9-561388,2	Zbita, gliniasta ziemia poprzerastana korzeniami drzew i krzewów; miąższość do 30 cm; humus leśny	10YR 3/2	-	24
24	-	3	Część A: wał zewnętrzny	X=700038,4-700046,7; Y=561381,1,9-561388,2	Zbita glina z widocznymi rdzawymi wtrętami; miąższość do 20 cm; jeden z nasypów wału zewnętrznego	10YR 5/4	24	25, 27
25	-	3	Część A: wał zewnętrzny	X=700038,4-700046,7; Y=561381,1,9-561388,2	Zbita glina z widocznymi wytrąceniami żelazistymi; miąższość do 20 cm; jeden z nasypów wału zewnętrznego	10YR 6/3	24	26, 27
26	-	3	Część A: wał zewnętrzny	X=700038,4-700046,7; Y=561381,1,9-561388,2	Zbita glina; miąższość do 10 cm; jeden z nasypów wału zewnętrznego	5Y 8/6	25	27
27	-	3	Część A: wał zewnętrzny	X=700038,4-700046,7; Y=561381,1,9-561388,2	Zbita glina; warstwa naturalna	2.5Y 6/1	25, 26	-
28	-	4, 5, 6	Część B; fosa, wał i majdan	X=700309,0-700341,2; Y=561430,3-561433,1	Ziemia; humus leśny	2,5Y 3/2	-	-
29	30	4	Część B; fosa	X=700336,5-700340,1; Y=561430,3,9-561432,6	Ziemista, zwarta glina; wypełniko obiektu 30	5Y 4/1	28	30
30	30	4	Część B; fosa	X=700336,5-700340,1; Y=561430,3,9-561432,6	Wkop w formie rowu, U-kształtny w profilu; szerokość do 110 cm, głębokość do 70 cm; wkop pogłębiający fosę	-	29	31
31	31	4	Część B; fosa	X=700336,5-700340,1; Y=561430,3,9-561432,6	Lekko ziemisty, gliniasty piasek; wypełniko obiektu 32	10YR 4/2	28, 29, 30	32
32	32	4	Część B; fosa	X=700336,5-700340,1; Y=561430,3,9-561432,6	Rynnowana niecka; szerokość do 270 cm, głębokość do 35 cm; fosa	-	31	-
33	-	4	Część B; fosa	X=700338,8-700341,2; Y=561430,3-561432,5	Gliniasty piasek; miąższość do 25 cm; zdegradowany poziom użytkowy z okresu funkcjonowania grodziska	10YR 5/4	28, 31, 32	34
34	-	4, 5, 6	Część B; fosa, wał i majdan	X=700309,0-700341,2; Y=561430,3-561433,1	Plastyczna glina z wytrąceniami węgla wapnia i żelazistymi smugami, a także z występującymi miejscowo soczewkami piasku; warstwa naturalna	10YR 5/6	33	-
35	-	4, 5, 6	Część B; wał i majdan	X=700309,0-700335,8; Y=561430,3-561433,1	Gliniasty piasek poprzerastany korzeniami, miąższość do 30 cm; zdegradowany poziom użytkowy z okresu funkcjonowania grodziska	10YR 5/3	28, 31, 32	34, 36, 38, 40
36	37	4	Część B; majdan	X=700326,0-700329,5; Y=561430,5-561432,7	Thusta glina; wypełniko obiektu 37	7,5YR 5/8	35	37
37	37	4	Część B; majdan	X=700326,0-700329,5; Y=561430,5-561432,7	Uchwycony fragmentarycznie nieckowaty wkop; szerokość co najmniej 330 cm, głębokość do 45 cm; obiekt o nieokreślonej funkcji	-	36	34
38	39	4	Część B; wał	X=700331,7-700334,8; Y=561430,4-561432,6	Przemieszana, piaszczysta glina; wypełniko obiektu 39	2,5Y 5/6	35	39
39	39	4	Część B; wał	X=700331,7-700334,8; Y=561430,4-561432,6	Rynnowana niecka; szerokość do 250 cm, głębokość do 30 cm; zagłębienie przywałowe	-	38	34, 41

Tabela 1. Ciąg dalszy

Numer jednostki	Numer obiektu	Numer wykopu	Polozenie w obrębie stanowiska	Współrzędne siatki (PUWG 1992)	Opis jednostki stratygraficznej	Barwa (Munsell)	Pozycja stratygraficzna	
							Znajduje się pod	Znajduje się nad
40	-	4	Część B; wał	X=700334,1-700338,2; Y=561430,3-561432,6	Zbity, gliniasty piasek; miąższość do 25 cm; jeden z nasypów wału	2,5Y 7/4	28, 31, 32, 35	41
41	-	4	Część B; wał	X=700334,1-700338,2; Y=561430,3-561432,6	Piaszczysta, zbita glina z pojedynczymi drobinami węgla drzewnych; miąższość do 20 cm; jeden z nasypów wału	10YR 4/1	38, 39, 40	42
42	-	4	Część B; wał	X=700334,1-700338,2; Y=561430,3-561432,6	Lekko gliniasty piasek z żelazistymi wytrąceniami; miąższość do 10 cm; jeden z nasypów wału	10YR 6/4	41	34

jego boków wynosiła co najmniej 1,5×1,2 m (wykraczał poza granice wykopu). Brak widocznej erozji oraz jednorodność wypełniska mogą świadczyć o jego współczesnym charakterze.

Faza VII

Obecny poziom użytkowy na obszarze majdanu i wału wewnętrznego tworzy warstwa humusu leśnego, oznaczonego numerem 1 w W1 i numerem 19 w W2, a na obszarze wału zewnętrznego zbita, ciemna glina 23 w W3.

ZNALEZISKA

DANIEL SKOCZYLAS I KATARZYNA ZDEB

Ceramika

W trakcie badań prowadzonych na terenie grodziska w Gładyszach, st. 1 pozyskano materiał zabytkowy w postaci 46 fragmentów naczyń ceramicznych. Zabytki pochodzą z trzech wykopów badawczych i reprezentują dwa horyzonty chronologiczne: 15 fragmentów naczyń należy wiązać z kulturą kurhanów zachodniobałtyjskich z wczesnej epoki żelaza, 19 fragmentów reprezentuje okres wczesnego średniowiecza, zaś 12 fragmentów znalezionych na powierzchni stanowiska to niecharakterystyczne małe fragmenty brzuśców, których nie przypisano do żadnego horyzontu chronologicznego (tabela 2 i 3).

Zespół fragmentów naczyń ceramicznych jest silnie rozdrobniony i zawiera się w przedziałach wielkościowych od 1 do 6 cm. Najliczniej reprezentowana jest grupa wielkościowa 3–4 cm, do której należy 31 fragmentów (67,4% całego zbioru), w tym tylko jeden fragment wylewu. Fragmenty naczyń glinianych charakteryzuje niski stopień zniszczenia powierzchni i krawędzi. Przy zastosowaniu systemu klasyfikacji zaproponowanego przez A. Buko 17 fragmentów przypisano do

kategori III (ceramika mocno zerodowana), 3 fragmenty do kategorii II (ceramika zerodowana w średnim stopniu) i 26 fragmentów do kategorii I (ceramika nie wykazująca większego zniszczenia powierzchni)¹⁷.

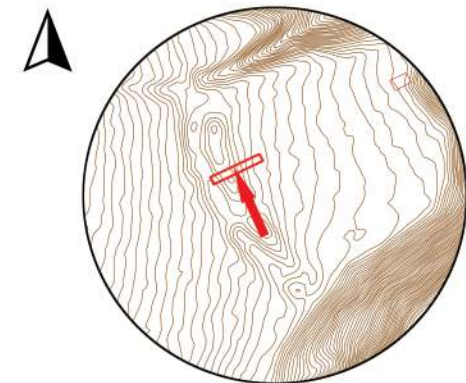
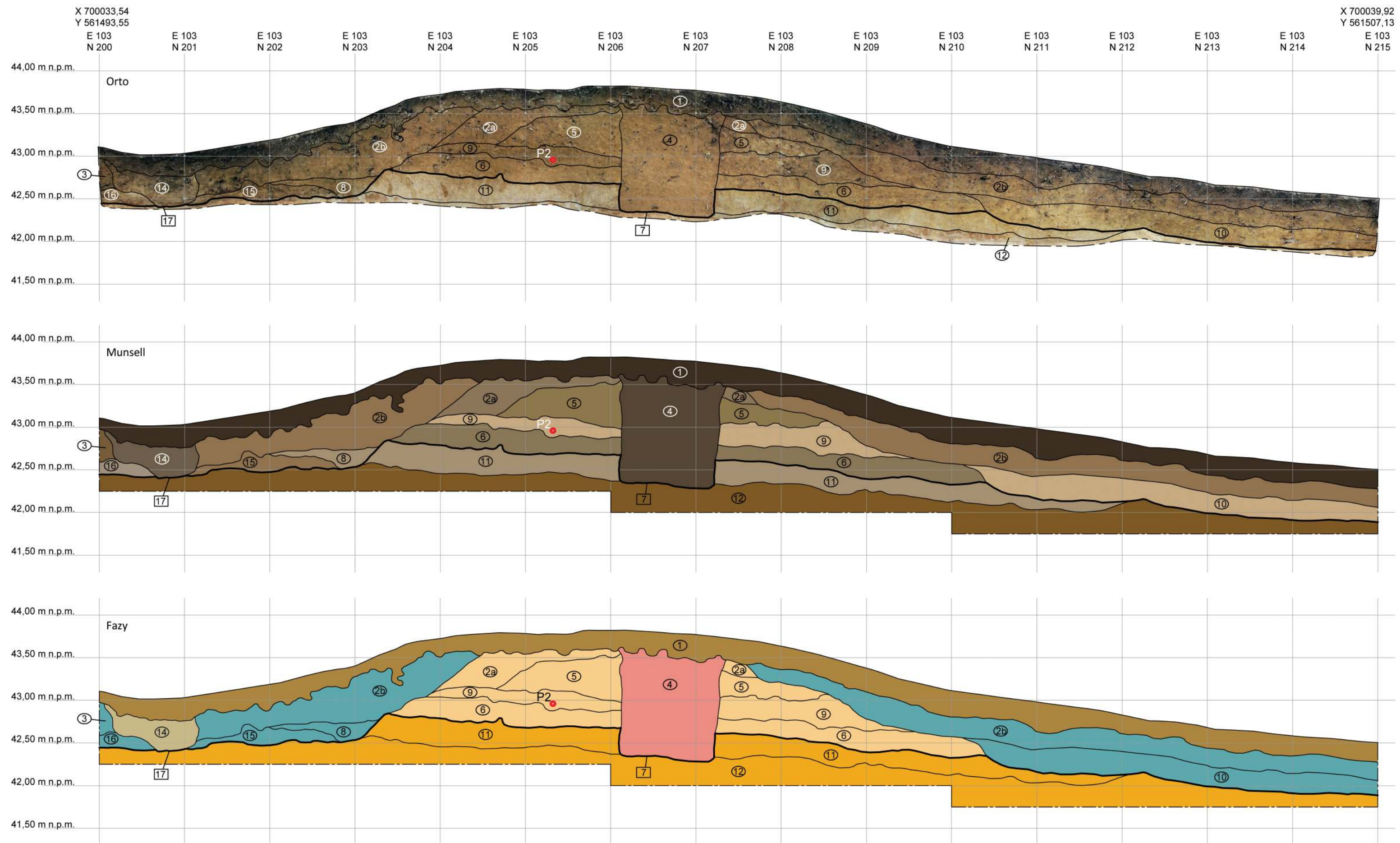
W pozyskanym zbiorze fragmentów znajduje się jedynie pięć górnych części naczyń z zachowanym wylewem. W trzech przypadkach fragmentaryczność zachowania uniemożliwia określenie średnicy naczynia. Odkryto jedną część przydenną. Pozostałe 40 fragmentów to części brzuśców (tabela 2 i 3).

Ceramika z wczesnej epoki żelaza

Zbiór fragmentów ceramiki, które można datować na wczesną epokę żelaza, liczy 15 elementów. Naczynia wykonane były z masy ceramicznej zawierającej drobnoziarnistą domieszkę schudzającą, głównie tłuczeń oraz śladowe ilości szamotu. Wypalano je w atmosferze utleniającej. Przełom ich był przeważnie dwubarwny, rzadziej trójbarwny. Powierzchnia zewnętrzna naczyń była najczęściej szorstka lub delikatnie zagładzana, barwy rudawej. Na dwóch fragmentach zaobserwowano ślady intencjonalnego chropowacenia. Na jednym z tych fragmentów chropowacena była tylko dolna część, zaś górna była gładka. Na jednym fragmencie barwy czarnej zaobserwowano ślady wyświecania. Na części fragmentów widoczne są ślady po procesie wygładzania powierzchni naczyń. Zaobserwowano wielokierunkowe zarysowania powstałe w wyniku przecierania powierzchni wiązką słomy lub drobnych gałązek¹⁸. Tylko na jednym fragmencie zaobserwowano zdobienie w postaci zaszczypywania krawędzi wylewu.

¹⁷ Buko 1990: 352.

¹⁸ Mogielnicka-Urban 1984: 23.

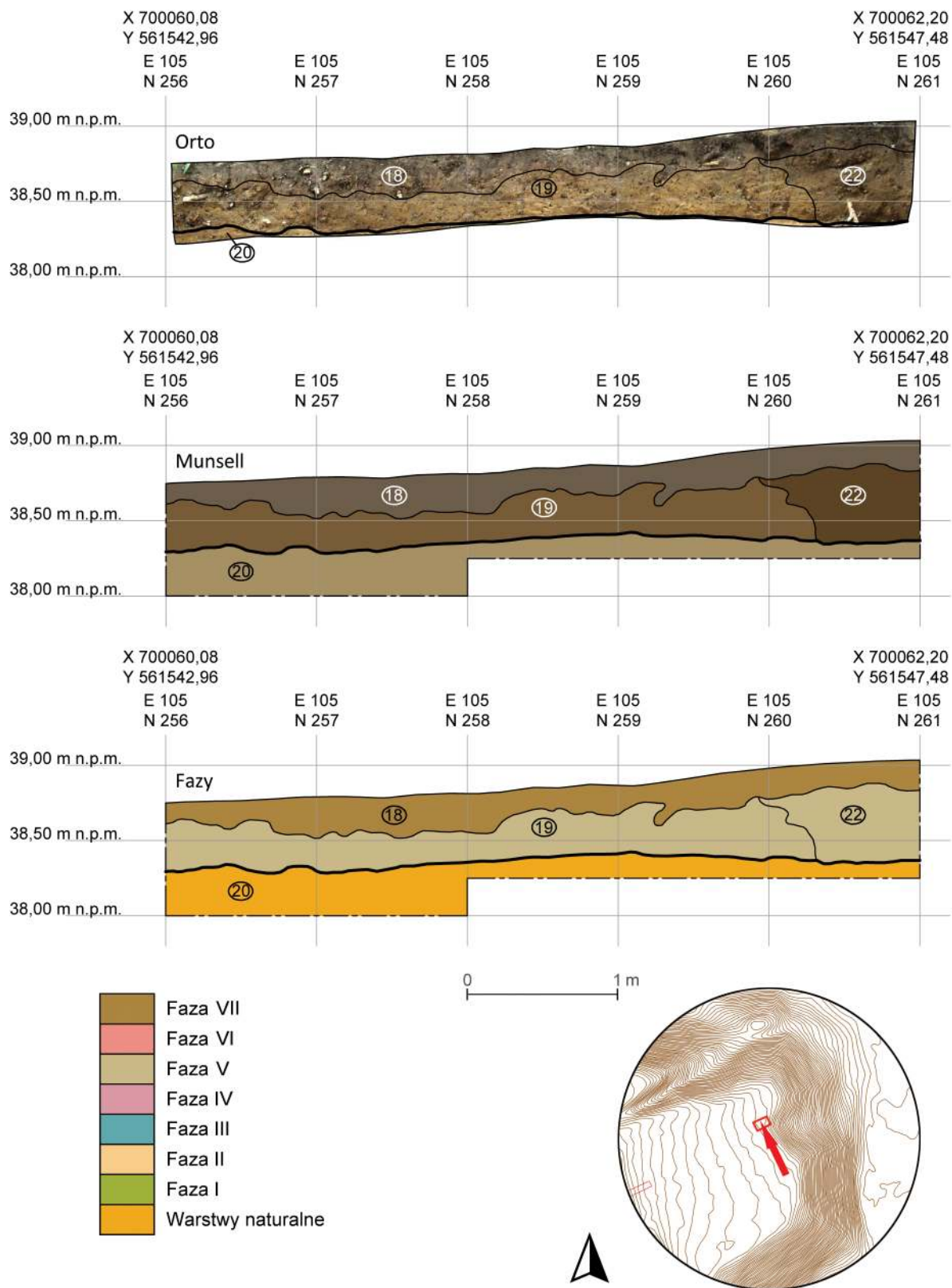
P2 - lata 388-204 p.n.e.
(prawdopodobieństwo 95,4%)

- Faza VII
- Faza VI
- Faza V
- Faza IV
- Faza III
- Faza II
- Faza I
- Warstwy naturalne

Ryc. 17. Gładysze, st. 1. Stratygrafia nawarstwień w części A stanowiska, w obrębie wewnętrznego wału i fosy grodziska - wykop 1 (oprac. D. Wach, oprac. graf. D. Skoczylas i R. Solecki)

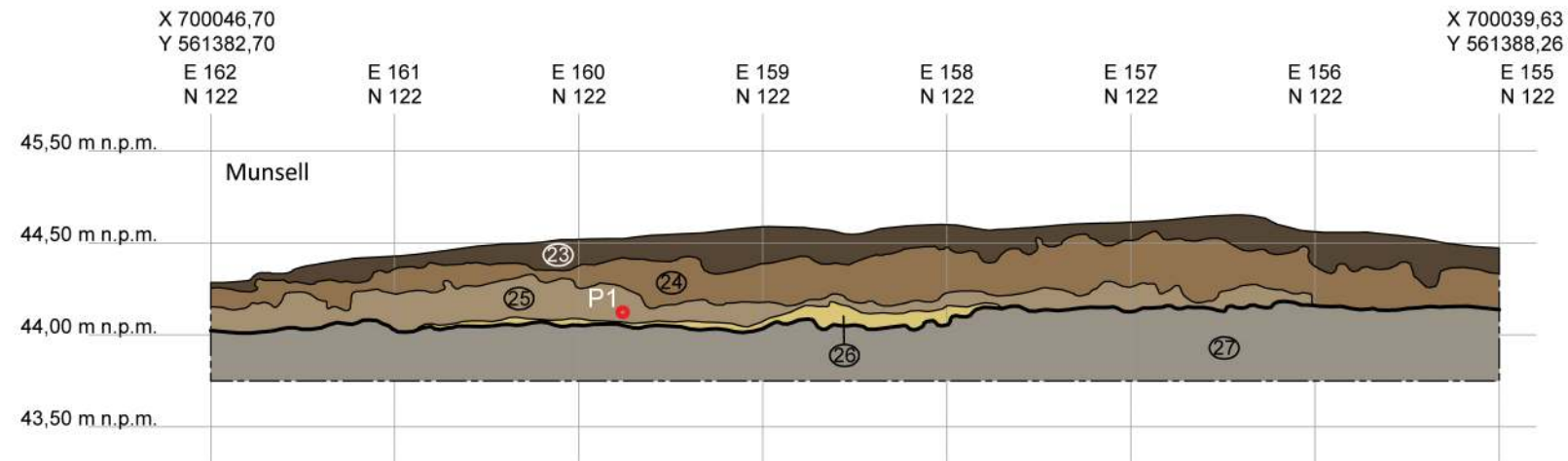
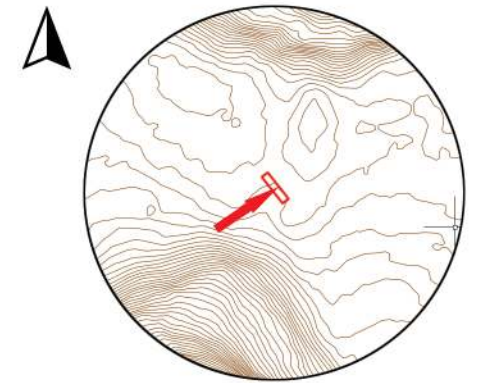
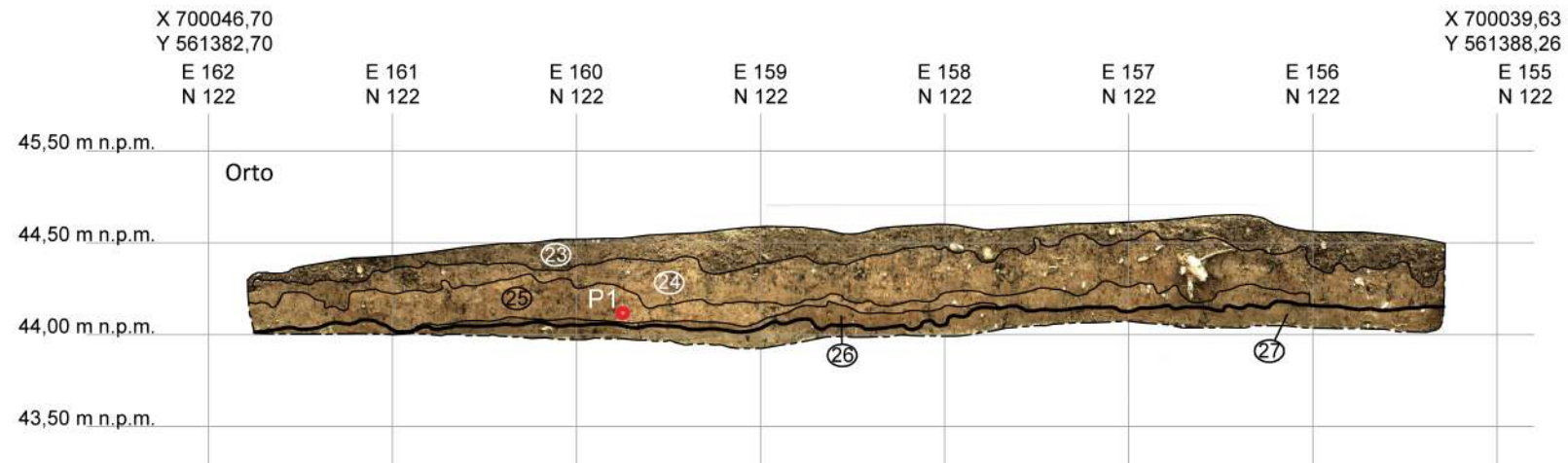

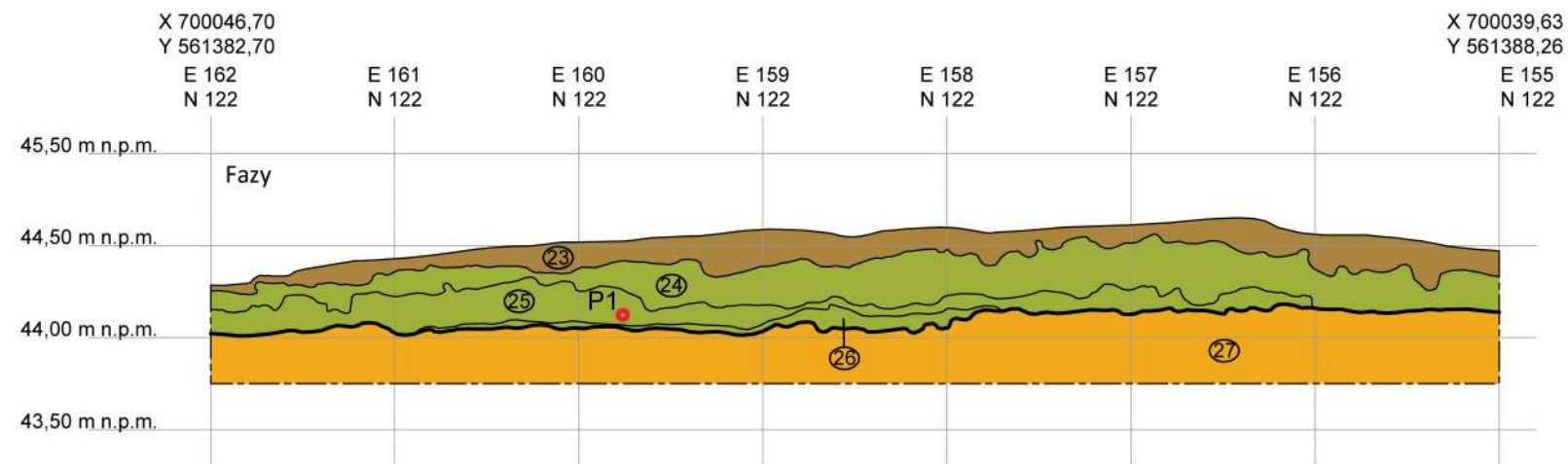

Ryc. 18. Gładysze, st. 1. Stratygrafia nawarstwień w części A stanowiska, na obszarze majdanu - wykop 2 (oprac. D. Skoczylas i R. Solecki)

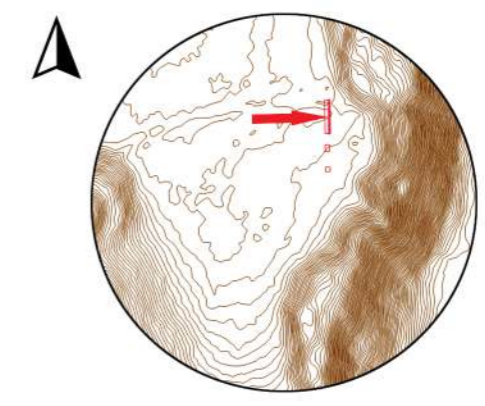
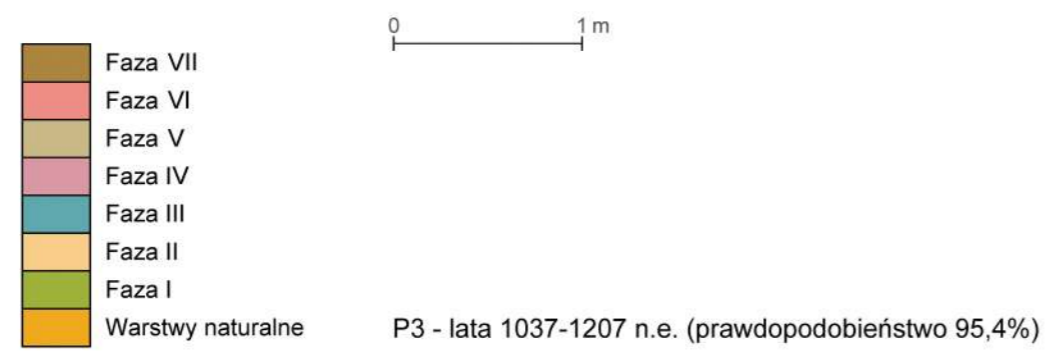
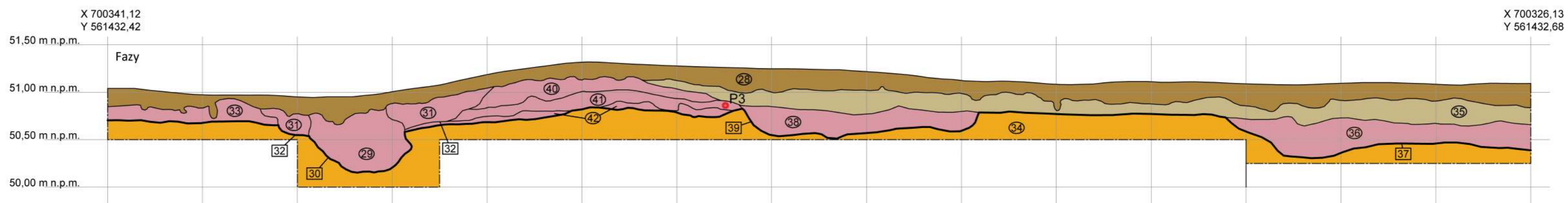
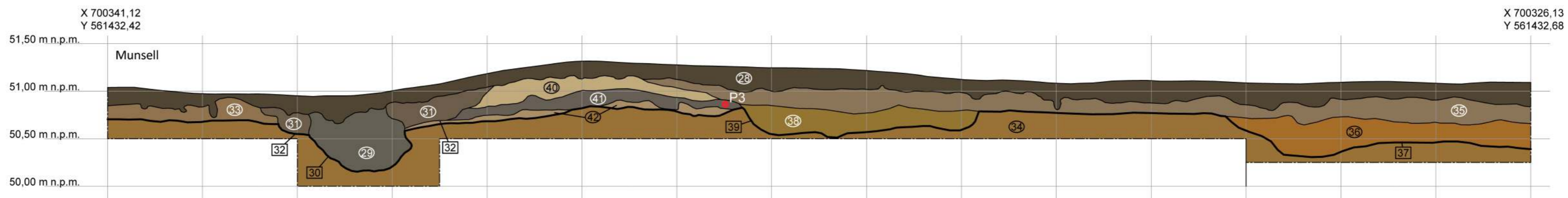
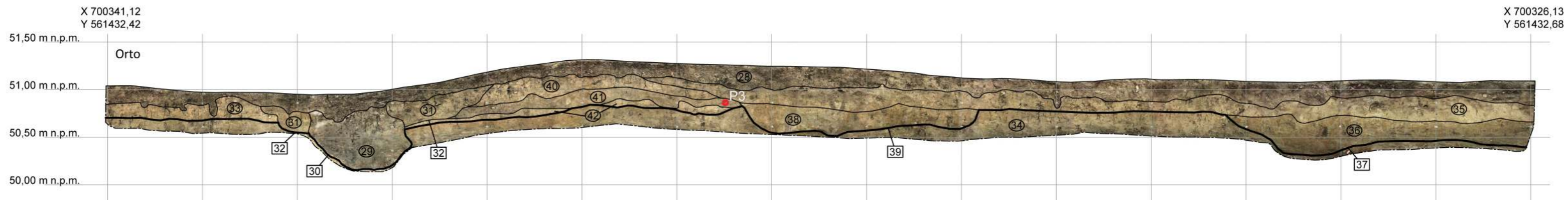
P1 - lata 783-517 p.n.e.
(prawdopodobieństwo 95,4%)

- Faza VII
- Faza VI
- Faza V
- Faza IV
- Faza III
- Faza II
- Faza I
- Warstwy naturalne

Ryc. 19. Gładysze, st. 1. Stratygrafia nawarstwień w części A stanowiska, w obrębie zewnętrznego wału grodziska - wykop 3 (oprac. D. Skoczylas i R. Solecki)

Ryc. 20. Gładysze, st. 1. Stratygrafia nawarstwień w części B stanowiska, w obrębie fosy, wału i majdanu - wykop 4 (oprac. K. Zdeb i R. Solecki)

Jeśli chodzi o formy naczyń, to zespół znalezisk zawierał tylko cztery charakterystyczne fragmenty, na podstawie których przeprowadzono analizę kształtów oraz proporcji naczyń. Przyjęto kilka podstawowych kryteriów klasyfikacyjnych: przede wszystkim kształt profilu krawędzi wylewu, funkcję jaką mogło pełnić naczynie, wielkość wylewu oraz cechy technologiczne, takie jak grubość ścianki czy sposób opracowania powierzchni¹⁹. Typy naczyń znane są jedynie z zachowanych górnych części, a ich rekonstrukcja odbyła się na podstawie analogii z innych stanowisk z tego horyzontu chronologicznego.

Jako należący do garnka zinterpretowano fragment naczynia, którego główną cechą charakterystyczną jest krawędź wylewu przechodząca w beczkowaty profil naczynia (ryc. 21:1). Naczynie to było grubościennie, a średnica jego wylewu wynosiła 18–20 cm. Zbliżona forma wystąpiła w zespole zabytków ceramicznych na stanowisku w Tątlawkach, gm. Morąg²⁰.

Kolejne naczynie miało zapewne formę lekko baniastego garnka o cienkich ściankach (ryc. 21:2). Analogiczne formy wystąpiły w materiale z grodziska w Kamionce, st. 9, Iława²¹, a także w materiale ceramicznym z grodziska w Tątlawkach, gm. Morąg²². Charakterystyczny dla tego typu naczyń jest wysoki, ła-

godny załom brzuśca przy jego lekko beczkowatym kształcie i nieornamentowany wylew.

Misy charakteryzują się średnicą wylewu większą od wysokości, wygładzoną i wypolerowaną powierzchnią wewnętrzną naczynia, oraz najczęściej cienkościemnością. W analizowanym zbiorze zidentyfikowano dwa fragmenty mis. Pierwszy z nich należał najpewniej do misy o gładkiej, wyświecanej powierzchni wewnętrznej oraz wygładzonej zewnętrznej (ryc. 21:3). Naczynie było bardzo starannie wykonane. Analogią jest fragment naczynia odkryty na stanowisku w Tątlawkach, gm. Morąg²³. Drugi fragment pochodził z naczynia o wygładzanych powierzchniach, ze śladami polerowania po stronie wewnętrznej. Krawędź wylewu była zdobiona za pomocą zagniatania masy ceramicznej paznokciem do zewnętrznej strony (ryc. 21:4). Analogie do obu typów mis znaleziono na stanowisku Stary Folwark, gm. Kisielice²⁴.

Ceramika wczesnośredniowieczna

Zespół ceramiki wczesnośredniowiecznej z Gładyszy, st. 1 składa się z 19 fragmentów naczyń. Masa ceramiczna, której użyto do produkcji naczyń, zawiera drobnoziarnistą domieszkę schudzającą, głównie tłuczeń oraz śladowe ilości szamotu. Naczynia wypalano w atmosferze utleniającej. Przełomy naczyń były dwubarwne. Powierzchnia zewnętrzna była najczęściej szorstka (10 fragmentów), nieco rzadziej gładka (8 fragmen-

¹⁹ Chojnacka-Banaszkiewicz 2017a: 129.

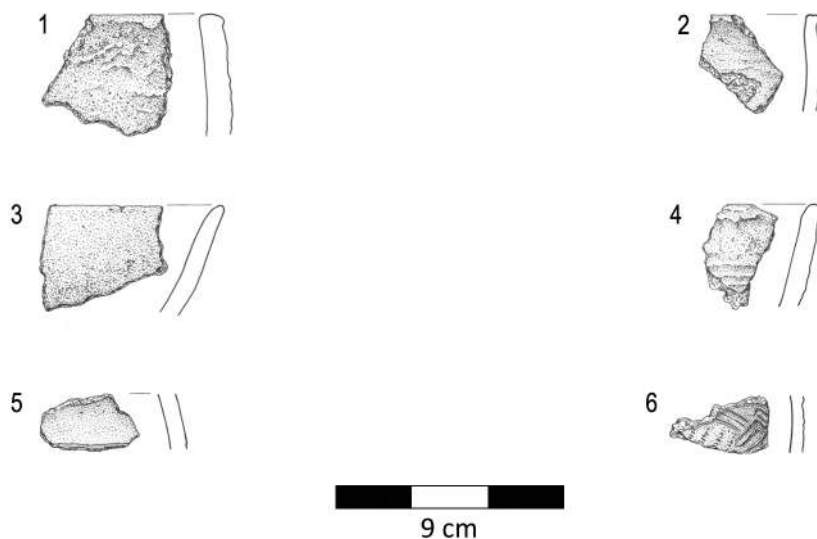
²⁰ Kobylińska 2017b: 124 tabl. 4:20, 126 tabl. 6:17, 128 tabl. 8:3.

²¹ Kobylińska 2017a: 384 tabl. 2:10.

²² Kobylińska 2017b: 124 tabl. 4:22.

²³ Kobylińska 2017b: 126 tabl. 6:4.

²⁴ Chojnacka-Banaszkiewicz 2017a: 143 tabl. 8:4.

Ryc. 21. Gładysze, st. 1. Ceramika z okresu wczesnej epoki żelaza i średniowiecza (rys. B. Karch)

tów), barwy od pomarańczowej do czarnej. Na trzech fragmentach widoczne jest ornamentowanie: ma ono postać pojedynczej, dookolnej linii falistej i towarzyszącej jej dookolnej linii prostej, w drugim przypadku to dookolny żłobek (ryc. 21:5), a na trzecim fragmencie znajdują się linie faliste, dość nieregularne, pod którymi umieszczono skośne linie płytkich żłobków, wykonanych cienkim rylcem (ryc. 21:6). Naczynia tak ornamentowane znane są między innymi z grodzisk w Kamionce, st. 9, gm. Iława, z warstw datowanych na koniec XI do połowy XIII wieku²⁵ lub w Zajązkach, st. 1, gm. Ostróda, warstwy datowane na XI–XII wiek²⁶.

CHRONOLOGIA I DZIEJE GRODZISKA W GŁADYSZACH, ST. 1

DANIEL SKOCZYŁAS I KATARZYNA ZDEB

Dotychczasowe weryfikacje określały położenie grodziska na wyeksponowanym cyplu znajdującym się ponad doliną rzeki Pasłęki. Badania przeprowadzone w 2019 roku wykazały, że relikty umocnień znajdują się na dwóch cyplach położonych obok siebie i rozdzielonych tylko niewielką doliną bezmieniowego dopływu Pasłęki. Z tego względu obszar stanowiska jest zdecydowanie większy niż pierwotnie przypuszczano, co może mieć znaczenie przy próbie określenia funkcji stanowiska. W powyższym artykule podział ten został określony w następujący sposób: cypel południowy to część A stanowiska, cypel północny to część B stanowiska.

Po drugie, dotychczasowa chronologia grodziska określana była zarówno w przedwojennym piśmiennictwie niemieckojęzycznym, jak w powojennych dokumentach konserwatorskich jako wczesnośredniowieczna²⁷. Badania archeologiczne przeprowadzone w 2019 roku dowiodły jednak istnienia trzech horyzontów chronologicznych grodziska. Najstarszą fazę użytkowania terenu grodziska zaobserwowano w wykopie 3. Reprezentują ją warstwy nasypowe wału zewnętrznego. Pozyskane z nich fragmenty naczyń ceramicznych nie posiadały jednoznacznych cech diagnostycznych, ale pochodząca z nich próba węgla drzewnego, którą poddano ana-

lizie radiowęglowej, dała skalibrowany wynik w przedziale lat 783–517 p.n.e. z prawdopodobieństwem 95,4%²⁸. Można zatem wnioskować, że pierwsze umocnienia powstały na stanowisku już w okresie halsztackim C lub D, jednak obecny stan rozpoznania nie pozwala na określenie przynależności kulturowej oraz rekonstrukcji wyglądu grodziska w tym okresie.

Kolejną fazę osadniczą rozpoznano na obszarze majdanu oraz w wykopie 1, w warstwach związanych z usypywaniem wewnętrznego wału. W wyniku prowadzonych prac badawczych pozyskano zabytki ceramiczne, które można datować najprawdopodobniej na okres lateński B lub C. Z wynikami analizy chronologicznej fragmentów naczyń ceramicznych koresponduje wynik analizy radiowęglowej próby węgla drzewnego pobranej z nasypu wału wewnętrznego w części A stanowiska. Wyniki próby po kalibracji dają przedział czasowy lat 388–204 p.n.e. z prawdopodobieństwem 95,4%²⁹. Wnioskować zatem można, że w IV–III w. p.n.e. istniało tu osiedle obronne ludności kultury kurhanów zachodniobałtyjskich, która ponownie zaadaptowała wykorzystywany już wcześniej w celach obronnych cypel. Jeżeli brać pod uwagę obszar wydzielony wałem, to nowe osiedle było wyraźnie mniejsze.

Ostatnią fazę użytkowania stanowiska zidentyfikowano w części B stanowiska, w wykopie 4 oraz w części A stanowiska, w wykopie 2 na obszarze majdanu w postaci poziomu, w którym natrafiono na przemieszany materiał ceramiczny pochodzący z wczesnej epoki żelaza i wczesnego średniowiecza. Chronologię tej fazy określić można na podstawie wątków zdobniczych znajdujących się na trzech fragmentach naczyń, na koniec XI–XIII wieku. Potwierdzeniem takiej chronologii jest wynik analizy radiowęglowej, próby pobranej z nasypu wału, który po kalibracji wskazał przedział lat 1037–1207 n.e. z prawdopodobieństwem 95,4%³⁰. Jest to okres poprzedzający zajęcie tego obszaru przez Zakon Krzyżacki, zatem gród ten użytkowany był przez ludność pruską.

²⁵ Kobylińska 2017: 396 tabl. 13:2.

²⁶ Kobylińska 2017: 452 tabl. 20:13.

²⁷ Informacje z teczki stanowiska w Archiwum WUOZ w Elblągu.

²⁸ Analiza przeprowadzona w Poznańskim Laboratorium Radiowęglowym, próba nr Poz-117826.

²⁹ Analiza przeprowadzona w Poznańskim Laboratorium Radiowęglowym, próba nr Poz-121116.

³⁰ Analiza przeprowadzona w Poznańskim Laboratorium Radiowęglowym, próba nr Poz-117176.

Epilogiem historii stanowiska jest wkop z XIX lub XX wieku, który być może jest pozostałością dawnego wykopu archeologicznego. Taką tezę można postawić na podstawie formy wkopu – jest regularnie prostokątny w planie, jego ściany są pionowe, a jego dno znajduje się na poziomie stropu warstw naturalnych. W przeanalizowanych publikacjach i dokumentach nie natrafiono jednak na informacje, by stanowisko to było w przeszłości badane wykopaliskowo.

WYKAZ CYTOWANEJ LITERATURY

Achremczyk, S.

2010. *Historia Warmii i Mazur. Tom I: Pradzieje – 1772*. Olsztyn: Ośrodek Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego w Olsztynie.

Adamiec, J., P. Czernic i K. Zdeb

2019. Dokumentacja wyników badań geofizycznych – georadarowych (GPR) przeprowadzonych na obszarze trzech stanowisk archeologicznych w ramach projektu NPRH „Katalog grodzisk Warmii i Mazur. Część II. Warmia wschodnia i Natangia” – cz. 2 Gładysze. Raport w archiwum Instytutu Archeologii UKSW w Warszawie.

Antoniewicz, J.

1954. Zagadnienie wczesnożelaznych osiedli obronnych na wschód od dolnej Wisły i w dorzeczu rzeki Pregoty. *Wiadomości Archeologiczne* XX/4: 327–368.

1964. Osiedla obronne okresu wczesnożelaznego w Prusach. *Światowit* 25: 5–211.

Białyński G.

2019. Zarys dziejów osadnictwa na Mazurach. *Echa Przeszłości* 20/1: 335–348.

Biermann, F., Ch. Herrmann i A. Koperkiewicz

2019. Alt-Wartenburg. Gründung und Untergang einer Lokationsstadt in der „Großen Wildnis”, [w:] G. Köster i Ch. Link (red.), *Faszination Stadt: die Urbanisierung Europas im Mittelalter und das Magdeburger Recht*: 274–284. Magdeburger Museumschriften 17. Dresden: Sandstein Verlag.

Biskup, M.

1983. Uwagi o problemie osadnictwa i sieci parafialnej w Prusach Krzyżackich w wiekach XIV–XV. *Komunikaty Mazursko-Warmińskie* 2–3: 199–217.

Biskup, M. i G. Labuda

1986. *Dzieje Zakonu Krzyżackiego w Prusach*. Gdańsk: Wydawnictwo Morskie.

Bitner-Wróblewska, A. i A. Piotrowski

1990. Wały podłużne w okolicach Biskupca w woj. olsztyńskim: przyczynek do pochodzenia i chronologii tego typu obiektów na obszarze południowej Warmii. *Komunikaty Mazursko-Warmińskie* 1–4: 133–140.

Bochnak, T., P. Kotowicz i Z. Opielowska

2016. Dwa celtyckie depozyty przedmiotów żelaznych z Pakoszówki, pow. sanocki. *Materiały i Sprawozdania Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego* 37: 209–246. DOI: 10.15584/misroa.2016.37.11

Buko, A.

1990. Wykorzystanie zjawiska erozji ceramiki w analizach procesów formowania się stanowisk osadniczych. *Sprawozdania Archeologiczne* 42: 349–359.

Cieśliński, A.

2014. Kopce kultury wielbarskiej z Mazowsza i Podlasia a tzw. typ rostołcki – próba nowego spojrzenia na związki cmentarzysk kurhanowych z Północnej i Wschodniej Polski. *Wiadomości Archeologiczne* 65: 45–93.

Chojnacka-Banaszkiewicz, A.

2017a. Stary Folwark, st. 1: znaleziska, [w:] Z. Kobyliński (red.), *Katalog grodzisk Warmii i Mazur. Tom 1*: 129–182. Warszawa: Instytut Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie i Fundacja Res Publica Multiethnica.

2017b. Stary Folwark, st. 1: chronologia stanowiska, [w:] Z. Kobyliński (red.), *Katalog grodzisk Warmii i Mazur. Tom 1*: 191–193. Warszawa: Instytut Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie i Fundacja Res Publica Multiethnica.

Chojnacka-Banaszkiewicz, A., i D. Wach

2017. Stary Folwark, st. 1: położenie grodziska i jego forma, badania archeologiczne, [w:] Z. Kobyliński (red.), *Katalog grodzisk Warmii i Mazur 1*: 108–128, Warszawa: Instytut Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie i Fundacja Res Publica Multiethnica.

Chudziak, W. i J. Bojarski

2019. (red.) *Wczesnośredniowieczne grodziska w Polsce. Tom 1. Powiat bydgoski*. Wrocław: Instytut Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk, Instytut Archeologii Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu.

Chudziak, W. i M. Weinkauff

2019. (red.) *Wczesnośredniowieczne grodziska w Polsce. Tom 7. Powiat toruński*. Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika

Chudziakowa, J.

1974. *Kultura łużycka na obszarze międzyrzecza Wisły, Drwęcy i Osy*. Warszawa-Poznań: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Towarzystwo Naukowe w Toruniu.

Clark, J., G. Egan i N. Griffiths

1995. Harness fittings, [w:] J. Clark (red.), *The medieval horse and its equipment c. 1150 – c. 1450*: 43–74. Medieval Finds from Excavations in London 5. Londyn: Museum of London.

Crome, H.

1937. Karte und Verzeichnis der vor- und frühgeschichtlichen Wehranlagen in Ostpreussen. *Altpreußen* 2: 97–125.

1940. Verzeichnis der Wehranlagen Ostpreußens. *Prussia: Zeitschrift für Heimatkunde* 34: 83–154.

- Cymbalak, T.
2006. Wybrane znaleziska podkówki do butów z terenu Czech na tle analogii środkowoeuropejskich. *Archaeologica Pragensia* 18: 263–282.
- Dąbrowska, T.
1996. Krzesiwa typu skandynawskiego z Kamieńczyka, woj. Ostrołęka, [w:] W. Nowakowski (red.) *Concordia. Studia poświęcone Jerzemu Okuliczowi-Kozarynowi w sześćdziesiątą piątą rocznicę urodzin*: 45–49. Warszawa: Instytut Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego.
- Dąbrowski, J.
1997. *Epoka brązu w północno-wschodniej Polsce*. Białystok: Białostockie Towarzystwo Naukowe, Instytut Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk.
- Demińska, M. i Z. Podwińska
1978. Historia Kultury Materialnej Polski. Tom I od VII do XII wieku, [w:] W. Hensel i J. Pazdur (red.), *Historia Kultury Materialnej Polski w zarysie*. Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk.
- Dziegielewska, K., R. Szczerba i B. Chudzińska
2006. Osadnictwo z wczesnej epoki brązu, okresu halsztackiego i starszego okresu przedrzymskiego oraz ślady działalności człowieka w czasach średniowiecznych i nowożytnych na stanowisku 17 w Podłężu, pow. wielicki. *Raport 2005–2006*: 315–348.
- Eckhart, B.
1930. Die Geschichte des Kirchdorfes Schnellwalde [w:] W. Friedrich (red.), *Aus Vergangenheit und Gegenwart des Kreises Mohrungen: Selbstverlag des Kreis Ausschusses in Mohrungen*: 46–81. Morąg.
- Engel, M. i C. Sobczak
2019. Atlas Grodzisk Jaćwieży. Nowe spojrzenie na Góry Zamkowe, Szwedzkie szańce i Piłokalnie, [w:] K. Chrzan, S. Moździoch i S. Rodek (red.), *Współczesne metody badań wczesnośredniowiecznych grodów Europy Środkowo-Wschodniej*: 63–80. Wrocław: Wydawnictwo Instytutu Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk.
- Filip, J.
1956. *Keltové ve střední Evropě*. Praga: Československá Akademie Věd.
- Gackowski, J.
2017. Osiedla nawodne kultury kurhanów zachodniobałtyjskich w krajobrazie naturalnym i kontekście kulturowym północno-wschodniej Polski. *Komunikaty Mazursko-Warmińskie* 1(295): 3–22.
- Gackowski, J. i Sz. Rosołowski
2020a. Katalog zabytków, [w:] J. Gackowski i H.P. Dąbrowski (red.), *Znalezisko gro-
madne przedmiotów metalowych kultury łżyckiej w Brudzynie, pow. żninski*: 57–82. Biskupin-Toruń: Muzeum Archeologiczne w Biskupinie i Polskie Towarzystwo Historyczne.
- 2020b. Wyroby z brązu i żelaza: analiza kulturowo-chronologiczna, [w:] J. Gackowski i H.P. Dąbrowski (red.), *Znalezisko gro-
madne przedmiotów metalowych kultury łżyckiej w Brudzynie, pow. żninski*: 83–114. Biskupin-Toruń: Muzeum Archeologiczne w Biskupinie i Polskie Towarzystwo Historyczne.
- Gałązka, D.
2009. *Objaśnienia do Szczegółowej Mapy Geologicznej Polski: 1:50 000. Arkusz Lubawa (211)*. Warszawa: Państwowy Instytut Geologiczny.
- Gałązka, D. W. Skrobot i A. Szarzyńska
2015. *Wzgórza Dylewskie. Geologia, krajobraz, antropologia przestrzeni*. Olsztyn: Wydawnictwo Mantis.
- Gawroński, R.
2018. *Roman horsemen against Germanic tribes. The Rhineland frontier cavalry fighting styles 31 BC–AD 256*. *Archaeologica Here-ditas* 12. Warszawa: Instytut Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie.
- Gedl, M.
1983. *Die Nadeln in Polen I (Frühe und ältere Bronzezeit)*. *Prähistorische Bronzefunde* XIII/7. München: C.H. Beck-Verlag.
- Giemza, A.
2015a. *Objaśnienia do Szczegółowej Mapy Geologicznej Polski: 1:50.000. Arkusz Toprzniny (35)*. Warszawa: Państwowy Instytut Geologiczny.
- 2015b. *Objaśnienia do Szczegółowej Mapy Geologicznej Polski: 1:50.000. Arkusz Wojciechy (63)*. Warszawa: Państwowy Instytut Geologiczny.
- Gierlach, B.
1966. Zabytki metalowe, [w:] J. Gąssowski, B. Gierlach i E. Kowalczevska (red.), *Materiały wykopaliskowe z Zamku Królewskiego w Warszawie. Tom I*: 141–150. Warszawskie Materiały Archeologiczne 1. Warszawa: Prezydium Stołecznej Rady Narodowej – Wydział Kultury, Urząd Konserwatorski M. St. Warszawy – Konserwator Zabytków Archeologicznych.
- Głosek, M.
1984. *Miecze środkowoeuropejskie z X–XV wieku*. Warszawa: Wydawnictwa Geologiczne.
- Grabarczyk, T. i O. Ławrynowicz
2013. Falchion and its technology in Poland (14th–16th centuries). *Fasciculi Archaeologiae Historicae* 26: 51–61.

- Gajewska, M. i J. Kruppé
1960. Badania archeologiczne w 1958 roku na Wzgórzu Katedralnym we Fromborku. *Rocznik Olsztyński* III: 81–103.
- Grażawski, K.
1988. Średniowieczny gródek rycerski w Bachtoku na ziemi chełmińskiej w świetle badań archeologicznych. *Sprawozdania Archeologiczne* 40: 317–341.
2013. Sprawozdanie z archeologicznych badań weryfikacyjnych przeprowadzonych w Radomnie w 2011 roku, [w:] E. Fudzińska (red.), *XVIII Sesja Pomorzoznawcza. Vol. 1. Od epoki kamienia do wczesnego średniowiecza. Materiały z konferencji 16–18 listopada 2011*: 125–131, Malbork: Muzeum Zamkowe.
2019. Research in castles located in the Mazovian-Prussian border zone. *Komunikaty Mazursko-Warmińskie* 4(306): 808–824.
- Gula, J.
1975. Badania wykopaliskowe w latach 1968–1969 na terenie zamku w Ostródzie. *Wiadomości Archeologiczne* 39/3: 373–383.
- Hein, M.
1944. *Preußisches Urkundenbuch (1335–1341). Bd. 3, Lfg. 1.* Königsberg: Gräfe und Unzer.
- Herrmann, J.
2002. Tradition und Neubeginn ur- und frühgeschichtlicher Forschungen an der Berliner Akademie der Wissenschaft 1946–1952. Zum 110. Geburtstag von Wilhelm Unverzagt. *Sitzungsberichte der Leibniz-Sozietät* 54/3: 85–100.
- Heydeck, J.W.
1896. Steinkistengräber im Kreise Pr. Eylau, aufgedeckt im Herbst 1892. *Sitzungsberichte der Altertums-gesellschaft Prussia* 20: 67–74.
- Hoffmann, M.J.
1992. Kurhany z wczesnej epoki żelaza w Zielonicy, gmina Górowo Iławeckie, wojew. Olsztyn. *Zeszyty Muzeum Warmii i Mazur* 1: 91–110.
1999. *Źródła do kultury i osadnictwa południowo-wschodniej strefy nadbałtyckiej w I tysiącleciu p.n.e.* Rozprawy i Materiały Ośrodka Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego w Olsztynie 177, Olsztyn: Towarzystwo Naukowe i Ośrodek Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego.
2000. *Kultura i osadnictwo południowo-wschodniej strefy nadbałtyckiej w I tysiącleciu p.n.e.* Rozprawy i Materiały Ośrodka Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego w Olsztynie 191, Olsztyn: Towarzystwo Naukowe i Ośrodek Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego.
2005. Emil Hollack – nauczyciel, historyk i badacz pradziejów ziemi mrągowskiej. W 80. rocznicę śmierci. *Mrągowskie Studia Humanistyczne* 6–7: 17–27.
- Hoffmann, M.J. i A. Mackiewicz
2004. *Średniowieczne założenia obronne powiatu ostródzkiego*. Ostróda: Muzeum w Ostródzie.
- Hollack, E.
1908. *Erläuterungen zur vorgeschichtlichen Übersichtskarte von Ostpreußen. Im Auftrage des ostpreußischen Provinzial Verbandes bearbeitet und herausgegeben*. Glogau-Berlin: Kommissions Verlag von Carl Flemming.
- Holtmann, G.F.W.
1993. *Untersuchung zu mittelalterlichen und frühneuzeitlichen Messern*. Göttingen.
- Honczaruk, M. i L. Kacprzak
2014. *Objaśnienia do Szczegółowej Mapy Geologicznej Polski: 1:50.000. Arkusz Głębock (34)*. Warszawa: Państwowy Instytut Geologiczny.
- Jagodziński, M.
1997. *Archeologiczne ślady osadnictwa między Wisłą a Pasłęką we wczesnym średniowieczu. Katalog stanowisk*. Warszawa: Instytut Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk.
- Jaskanis, J.
2012. *Wodzowskie kurhany kultury wielbarskiej na Podlasiu*. Białystok: Muzeum Podlaskie w Białymstoku, Instytucja Kultury samorządu Województwa Podlaskiego.
- Jaskanis, J. i J. Okulicz
1981. Kultura wielbarska (faza cecelska), [w:] J. Wielowiejski (red.), *Prahistoria ziem polskich. Tom 5. Późny okres lateński i okres rzymski, 178–190*. Warszawa: Ossolineum.
- Józwiak, S.
2000. Powstanie i rozwój struktury administracyjno-terytorialnej Zakonu Krzyżackiego na południowych obszarach Prus Górnych do 1410 r. *Komunikaty Mazursko-Warmińskie* 1: 3–27.
- Józwiak, S. i J. Trupinda
2019. Czas powstania krzyżackiego komturstwa w Pokarminie (Brandenburg) a kwestia chronologii wznoszenia tamtejszego zamku. *Studia z Dziejów Średniowiecza* 23: 100–113.
DOI: 10.26881/sds.2019.23.04
- Kaczyński, B., A. Mackiewicz i I. Zduńska
2018. Badania archeologiczne zamku biskupów chełmińskich w Lubawie w latach 2015–2016, [w:] S. Wadył, M. Karczewski i M. Hoffmann (red.), *Materiały do archeologii Warmii i Mazur. Tom 2*: 343–358. Warszawa-Białystok-Olsztyn: Instytut Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego,

- Wydział Historyczno-Socjologiczny Uniwersytetu w Białymstoku, Instytut Historii i Stosunków Międzynarodowych Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie.
- Kaniecki, A. i D. Brychcy
2010. Średniowieczne młyny wodne i ich wpływ na przemiany stosunków wodnych na przykładzie zlewni Obry Skwierzyńskiej. *Badania Fizjograficzne Seria A – Geografia Fizyczna* 61: 145–156.
- Karczewski, M.
2000. „Dwustożkowate naczynia zdobione zaszczyptywaniem”. Głos w dyskusji nad ceramiką bałtyjską. *Światowit* 2(43)/Fasc. B: 91–96.
- Kaźmierczyk, J.
1965. Wczesnośredniowieczne wyroby bednarskie z Ostrówka w Opolu. *Kwartalnik Historii Kultury Materialnej* XIII/3: 469–498.
1978. *Podkowy na Śląsku w X–XIV wieku (studia z dziejów kultury materialnej)*. Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk.
- Kłęczar, B. i M. Rutyna
2013. Stan badań grodzisk województwa warmińsko-mazurskiego, [w:] Z. Kobyliński (red.), *Grodziska Warmii i Mazur 1. Stan wiedzy i perspektywy badawcze*: 7–29, *Archaeologica Hereditas*. Prace Instytutu Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie 2. Warszawa-Zielona Góra: Wydawnictwo Fundacji Archeologicznej.
- Knyżewski, M.
2016. Kształtowanie się siedzib niższych urzędników krzyżackich w Prusach właściwych. *Acta Universitatis Lodzianis. Folia Archaeologica* 31: 113–133.
DOI: 10.18778/0208-6034.31.06
- Kobylińska, U.
2017a. Kamionka, st. 9: znaleziska, [w:] Z. Kobyliński (red.), *Katalog grodzisk Warmii i Mazur. Tom 1*: 375–407. Warszawa: Instytut Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie i Fundacja Res Publica Multiethnica.
2017b. Tątlawki, st. 2: znaleziska, [w:] Z. Kobyliński (red.), *Katalog grodzisk Warmii i Mazur. Tom 1*: 118–132. Warszawa: Instytut Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie i Fundacja Res Publica Multiethnica.
2017c. Zajączki, st. 1: znaleziska, [w:] Z. Kobyliński (red.), *Katalog grodzisk Warmii i Mazur. Tom 1*: 426–459. Warszawa: Instytut Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie i Fundacja Res Publica Multiethnica.
2017d. Stary Folwark, st. 2: chronologia stanowiska, [w:] Z. Kobyliński (red.), *Katalog grodzisk Warmii i Mazur. Tom 1*: 207. Warszawa: Instytut Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie i Fundacja Res Publica Multiethnica.
2017e. Łodygowo, st. 1: znaleziska, [w:] Z. Kobyliński (red.), *Katalog grodzisk Warmii i Mazur. Tom 1*: 19–46, Warszawa: Instytut Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie i Fundacja Res Publica Multiethnica.
2017f. Mozgowo, st. 1: znaleziska, [w:] Z. Kobyliński (red.), *Katalog grodzisk Warmii i Mazur 2*: 189–200. Warszawa: Instytut Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie i Fundacja Res Publica Multiethnica.
2017g. Iława, st. 33 – Wielka Żuława: znaleziska, [w:] Z. Kobyliński (red.), *Katalog grodzisk Warmii i Mazur. Tom 1*: 324–347, Warszawa: Instytut Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie i Fundacja Res Publica Multiethnica.
2017h. Durąg, st. 1: znaleziska, [w:] Z. Kobyliński (red.), *Katalog grodzisk Warmii i Mazur 2*: 272–295. Warszawa: Instytut Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie i Fundacja Res Publica Multiethnica.
- Kobylińska, U., R. Solecki i J. Wysocki
2017a. Wieprz, st. 20: chronologia stanowiska, [w:] Z. Kobyliński (red.), *Katalog grodzisk Warmii i Mazur. Tom 2*: 260. Warszawa: Instytut Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie i Fundacja Res Publica Multiethnica.
2017b. Tątlawki, st. 2: chronologia stanowiska, [w:] Z. Kobyliński (red.), *Katalog grodzisk Warmii i Mazur 2*: 135–136. Warszawa: Instytut Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie i Fundacja Res Publica Multiethnica.
- Kobyliński, Z.
2013. (red.) *Grodziska Warmii i Mazur 1. Stan wiedzy i perspektywy badawcze*. *Archaeologica Hereditas*. Prace Instytutu Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie 2. Warszawa-Zielona Góra: Wydawnictwo Fundacji Archeologicznej.
2016a. (red.), *Grodziska Warmii i Mazur 2. Nowe badania i interpretacje*. *Archaeologica Hereditas*. Prace Instytutu Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie 7. Warszawa: Instytut Archeologii UKSW, Fundacja Res Publica Multiethnica.

- 2016b. Projekt Narodowego Programu Rozwoju Humanistyki Katalog grodzisk Warmii i Mazur. Część I: Pomezania, Pomezania i Warmia: realizacja w latach 2012–2016, [w:] Z. Kobyliński (red.), *Grodziska Warmii i Mazur 2. Nowe badania i interpretacje*: 93–112. Archaeologica Hereditas. Prace Instytutu Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie 7. Warszawa: Instytut Archeologii UKSW, Fundacja Res Publica Multiethnica.
- 2017a. (red.) *Katalog grodzisk Warmii i Mazur. Tom 1*. Warszawa: Fundacja Res Publica Multiethnica.
- 2017b. (red.) *Katalog grodzisk Warmii i Mazur. Tom 2* (red.). Warszawa: Fundacja Res Publica Multiethnica.
- 2017c. Wprowadzenie, [w:] *Katalog grodzisk Warmii i Mazur. Tom 1*: 5–6. Warszawa: Instytut Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie i Fundacja Res Publica Multiethnica.
- Kobyliński Z., J. Nitychoruk, K. Rabiega, M. Rutyna, D. Wach, F. Welc, J. Wysocki, K. Zeman-Wiśniewska i M. Żurek
2016. Falsyfikacja domniemyanych pradziejowych i średniowiecznych grodzisk w powiecie iławskim i ostródzkim, [w:] Z. Kobyliński (red.) *Grodziska Warmii i Mazur 2. Nowe badania i interpretacje*: 247–293, Archaeologica Hereditas. Prace Instytutu Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie 7. Warszawa: Instytut Archeologii UKSW i Fundacja Res Publica Multiethnica.
- Kochanowski, M.
1985. Elementy odzieży i sprzęt gospodarstwa domowego z grodziska w Plemiętach, [w:] A. Nadolski (red.), *Plemięta. Średniowieczny gródek w ziemi chełmińskiej*: 165–183. Warszawa-Poznań-Toruń: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Kola, A.
1985a. Żelazny osprzęt średniowiecznej wieży mieszkalnej w Plemiętach i jej wyposażenia, [w:] A. Nadolski (red.), *Plemięta. Średniowieczny gródek w ziemi chełmińskiej*: 63–83. Warszawa-Poznań-Toruń: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
1985b. Narzędzia do obróbki drewna z grodziska w Plemiętach, [w:] A. Nadolski (red.), *Plemięta. Średniowieczny gródek w ziemi chełmińskiej*: 149–157. Warszawa-Poznań-Toruń: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
1989. Późnośredniowieczna chłodnia z Torunia. *Acta Universitatis Nicolai Copernici* 200 *Archeologia* 16: 103–116.
- Komorowski, J.
2007. Pruska Hława. *Spotkania z Zabytkami* 7: 19–20.
- Kondracki, J.
2002. *Geografia regionalna Polski*. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa
2014. *Geografia regionalna Polski*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Kontny, B.
1999. Znaleźiska toków z obszaru kultury przeworskiej. *Światowit* 1(42)/Fasc. B: 128–137.
2016. Siekierki tulejkowe z kultur bogaczewskiej i sudowskiej. *Wiadomości Archeologiczne* 67: 37–64.
- Koperkiewicz, A.
2019. Civitas Wartberg. Warmińska kapsuła czasu i problemy konserwatorskie. *Warmińsko-Mazurski Biuletyn Konserwatorski* 11: 57–74.
- Kowalczyk, E.
1987. *Systemy obronne wałów podłużnych we wczesnym średniowieczu na ziemiach polskich*. Wrocław: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich. Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk.
2002. Wały podłużne na mapie granicy mazowiecko-pruskiej Samuela Suchodolskiego. *Światowit* 4 (45)/Fasc. B: 159–164.
2003. *Dzieje granicy mazowiecko-krzyżackiej (Między Drwęcą a Pisą)*. Warszawa: DIG.
- Kruppé, J.
1981. *Garncarstwo późnośredniowieczne w Polsce*. Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź: Zakład Narodowy im. Ossolińskich. Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk.
- Kubicki, R.
2012. *Młynarstwo w państwie Zakonu Krzyżackiego w Prusach w XIII–XV wieku (do 1454 r.)*, Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego.
2015. Wykaz czynszowy komturstwa tucholskiego z połowy XV w. *Studia Historica Gedanensia* 6: 281–297.
- Kulakov, W. I.
1999. Ирзеканинис. *Stratum Plus* 1999/5: 211–273.
2018. Prussische Tierdarstellungen im Frühmittelalter, [w:] S. Wadyl, M. Karczewski i M. Hoffmann (red.), *Materiały do archeologii Warmii i Mazur 2*: 99–108. Warszawa-Białystok-Olsztyn: Instytut Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego, Wydział Historyczno-Socjologiczny Uniwersytetu w Białymstoku i Instytut Historii i Stosunków Międzynarodowych Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie.
- Kulesz, A., S. Nowak i K. Jarzęcki
2018. Relikty obuwia, [w:] M. Grupa, K. Jarzęcki i W. Nowosad (red.), *Historia kościoła św. Oswalda w Płonkowie – Tom II*, 145–153. Płonkowo: Parafia Rzymskokatolicka p.w. Św. Maksymiliana Marii Kolbego i Św. Benedykta, Jana, Mateusza, Izaaka i Krystyna, Pierwszych Męczenników Polskich.

- Kurpik, W.
1982. Uwagi o niektórych elementach oprawy i ich roli w ochronie książki. *Ochrona Zabytków* 5/3–4 (138–139): 208–214.
- Kurpiewski, A.
2015. A Wielbark culture barrow in Wojsze near Ostrołęka in comparison with other features of that type in right-bank Mazovia and the Podlasie region. *Sprawozdania Archeologiczne* 67: 259–276.
- Liwoch, R.
2013. Szkieletowy grób kamienny z Naczy na Białorusi. *Materiały Archeologiczne* 39: 141–147
- Leyding, G.
1973a. Nazwy fizjograficzne, [w:] H. Jaworska i M. Lossman (red.), *Morąg. Z dziejów miasta i powiatu*, 26–38. Olsztyn: Pojezierze.
1973b. Z dziejów powiatu, [w:] H. Jaworska i M. Lossman (red.), *Morąg. Z dziejów miasta i powiatu*, 41–95. Olsztyn: Pojezierze.
1987. Nazwy fizjograficzne, [w:] A. Wakar (red.), *Bartoszyce. Z dziejów miasta i okolic*, 22–29. Olsztyn: Wydawnictwo Pojezierze.
- Łapo, J. M.
1998. Budownictwo obronne na ziemiach pruskich w pradziejach i we wczesnym średniowieczu. *Komunikaty Mazursko-Warmińskie* 2: 199–205.
2009. Wokół szwedzkiego szańca. Echa Wojen Szwedzkich w ludowych podaniach historycznych i mikrotoponimii na obszarze dawnych ziem pruskich. *Pruthenia* 4: 241–286.
- Łukomiak, K.
2016. Zamykanie pomieszczeń w późnośredniowiecznych siedzibach mieszkalno-obronnych na podstawie źródeł archeologicznych, [w:] K. Marinow, K. Szadkowski, K. Węgrzyńska (red.), *Varia Mediaevalia. Studia nad średniowieczem w 1050. Rocznice Chrztu Polski*: 141–154. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego. DOI: 10.18778/8088-325-3.14
- Madyda-Legutko, R.
1983. Próba rekonstrukcji pasów z metalowymi częściami na obszarze środkowoeuropejskiego Barbaricum w okresie wpływów rzymskich i we wczesnej fazie okresu wędrówek ludów. *Przegląd Archeologiczny* 31: 91–133.
- Malinowski, T.
2000. O roli krzemienia u niektórych społeczności epok metali. *Przegląd Archeologiczny* 48: 127–139.
- Marciniak-Kajzer, A.
2018. Gródki stożkowe czy zamki typu motte. *Archaeologia Historica Polona* 26: 59–70.
- Marcinkowski, M.
2013. Cechy obce i lokalne w średniowiecznej i nowożytniej ceramice elbląskiej. Zarys problematyki na podstawie wybranych przykładów. *Archaeologia Historica Polona* 21: 239–255. DOI: 10.12775/AHP.2013.011
- Michalik, P.
2007. *Późnośredniowieczne i wczesnonowożytne noże z zamku w Pucku*. Światowit Supplement Series P: Prehistory and Middle Ages 15, Warszawa: Instytut Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego.
- Michałowski, A.
2004. Łyżki gliniane z okresu przedrzymskiego z terenów Europy Środkowej, [w:] H. Machajewski (red.), *Kultura jastorfska na Nizinie Wielkopolsko-Kujawskiej*: 123–160. Poznań: Stowarzyszenie Naukowe Archeologów Polskich Oddział w Poznaniu, Instytut Prahistorii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu.
- Misiewicz, K. i W. Małkowski
2013. Badania nieinwazyjne na stanowisku 4 w Borecznie, woj. warmińsko-mazurskie w 2012 roku, [w:] Z. Kobyliński (red.) *Grodziska Warmii i Mazur 1. Stan wiedzy i perspektywy badawcze*: 413–421. Archaeologica Hereditas. Prace Instytutu Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie 2. Warszawa-Zielona Góra: Wydawnictwo Fundacji Archeologicznej.
- Mogielnicka-Urban, M.
1984. *Warsztat ceramiczny w kulturze łuzycyckiej*. Wrocław: Ossolineum.
- Mroczek, R.
2007. Późnośredniowieczne zabytki ruchome z badań na dziedzińcu głównym Pałacu pod Blachą. *Kronika Zamkowa* 1–2(53–54): 39–90.
- Nadolski, A. i M. Lewandowski
1990. Rozdział 3: broń strzelcza, [w:] A. Nadolski (red.), *Uzbrojenie w Polsce średniowiecznej 1350–1450*: 143–153. Łódź: Polska Akademia Nauk.
- Nowakowski, P.
2003. W sprawie datowania munsztuków z ziem polskich. *Kwartalnik Historii Kultury Materialnej* 51/: 41–48.
- Nowakowski, W.
1983. *Kultura bogaczewska na Pojezierzu Mazurskim od schyłku późnego okresu przedrzymskiego do starszej fazy późnego okresu wpływów rzymskich. Próba analizy chronologiczno-kulturowej*. Maszynopis.
2001. Żelazne zapinki kuszowate z podwiniętą nóżką w europejskim Barbaricum. *Wiadomości Archeologiczne* LIV: 129–146.
- Oakeshott, E.
1998. *The sword in the age of chivalry*. Woodbridge: The Boydell Press.

- Okulicz, J.
1973. *Pradzieje ziem pruskich od późnego paleolitu do VII w. n.e.* Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich, Ośrodek Badań Naukowych imienia Wojciecha Kętrzyńskiego w Olsztynie.
- Okulicz, Ł.
1970. *Kultura kurhanów zachodniobałtyjskich we wczesnej epoce żelaza.* Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk.
- Oniszczyk, A.
2013. *Życie odbite w naczyniu. Konsumpcja luksusowa i codzienna w Gdańsku w XVII–XIX wieku na podstawie naczyń ceramicznych z terenu Centrum Dominikańskiego i kwaterału Długi Targ–Powroźnicza. Tom I.* Warszawa.
- Ossowski, W.
2010. *Przemiany w skutnictwie rzeczonym w Polsce. Studium archeologiczne.* Gdańsk: Centralne Muzeum Morskie w Gdańsku.
- Pazda, S.
1995. Osada wczesnośredniowieczna na stanowisku nr 8 w Radłowicach gm. Domaniów, woj. wrocławskie. *Acta Universitatis Wratislaviensis, Studia Archeologiczne* 26: 209–245.
- Petelski, K. i A. Gondek
2003. *Objaśnienia do Szczegółowej Mapy Geologicznej Polski. 1:50.000. Arkusz Dobry (96).* Warszawa: Państwowy Instytut Geologiczny.
- Petraszko, M. i A. Wakar
1987a. Prusowie, [w:] A. Wakar (red.), *Bartoszyce. Z dziejów miasta i okolic*, 30–44. Olsztyn: Wydawnictwo Pojezierze.
1987b. Z dziejów wsi, [w:] A. Wakar (red.), *Bartoszyce. Z dziejów miasta i okolic*, 243–353. Olsztyn: Wydawnictwo Pojezierze.
- Pikies, R.
2014. *Objaśnienia do Szczegółowej Mapy Geologicznej Polski. 1:50.000. Arkusz Ostróda (176).* Warszawa: Państwowy Instytut Geologiczny.
- Pospieszny, Ł. i M. Jakubczak
2019. Datowanie bezwzględne cmentarzyska w Kosyniu, [w:] J. Sobieraj (red.), *Początki epoki brązu na Warmii i Mazurach w świetle analiz specjalistycznych*: 133–142. Olsztyn: Muzeum Warmii i Mazur.
- Purowski, T.
2008. Wyniki badań wykopaliskowych osady obronnej w Tarławkach, pow. węgorzewski. *Wiadomości Archeologiczne* LX: 335–360.
- Puziuk, J. i A. Tyniec
2013. Żelazny topór z ul. Miodowej w Krakowie-Kazimierzu. *Materiały Archeologiczne* 39: 155–158.
- Půlpánová-Reszczyńska, A.
2016. New materials from the Migration Period discovered in Zamiechów, site no. 1 in South-Eastern Poland. *Acta Archaeologica Carpathica* 51: 145–167.
- Rabiega, K., F. Welc, R. Solecki i B. Nowacki
2021. Wyniki badań na stanowisku Wysoka Wieś, stan. 8, pow. ostródzki, [w:] R. Solecki (red.), *Interdyscyplinarne badania wielofazowych osiedli obronnych z Pojezierza Iławskiego i Garbu Lubawskiego*: 71–90. *Archaeologica Hereditas. Prace Instytutu Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie* 18. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie.
- Rabiega, K., F. Welc, R. Solecki, B. Nowacki i J. Wysocki
2021. Wyniki badań na stanowisku Radomno, stan. 1, pow. nowomiejski, [w:] R. Solecki (red.), *Interdyscyplinarne badania wielofazowych osiedli obronnych z Pojezierza Iławskiego i Garbu Lubawskiego*: 43–70. *Archaeologica Hereditas. Prace Instytutu Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie* 18. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie.
- Radkowski, J. i J. Wysocki
2016. Wstęp do problematyki gródków stożkowatych z terenu średniowiecznego państwa zakonu krzyżackiego, znajdujących się na obszarze województwa warmińsko-mazurskiego, [w:] Z. Kobyliński (red.), *Grodziska Warmii i Mazur 2. Nowe badania i interpretacje*: 295–385. *Archaeologica Hereditas. Prace Instytutu Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie* 7. Warszawa: Instytut Archeologii UKSW, Fundacja Res Publica Multiethnica.
- Rulewicz, M.
1984. Tymczasowe wyniki badań archeologicznych na podzamczu w Szczecinie, prowadzonych w latach 1975–1978. *Sprawozdania Archeologiczne* 36: 151–165.
- Rutyna, M.
2017. Strużyna, st. 21: znaleziska, [w:] Z. Kobyliński (red.), *Katalog grodzisk Warmii i Mazur 2*: 79–88. Warszawa: Instytut Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie i Fundacja Res Publica Multiethnica.
- Rutyna, M. i J. Wysocki
2017. Iława, st. 33: badania archeologiczne, [w:] Z. Kobyliński (red.), *Katalog grodzisk Warmii i Mazur 1*: 315–324. Warszawa: Instytut Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie i Fundacja Res Publica Multiethnica.

- Sachenbacher, P.
1993. Völkerwanderungszeitliche Gräber bei Mühlhausen/Thüringen. Zu einigen ausgewählten Problemen des Grabbrauchs und der Grabberaubung anhand neuer Gräber von Ammern, Ldkr. Mühlhausen. *Alt-Thüringen* 27: 153–198.
- Schiffer, M.B.
1986. Radiocarbon Dating and the „Old Wood” Problem: The Case of the Hohokam Chronology. *Journal of Archaeological Science* 13: 13–30.
- Shiroukhov, R.
2015. Contacts between Prussians and Curo-nians in the 11th-early 13th centuries, according to the archaeological data, [w:] S. Wadył, M. Karczewski i M. Hoffmann (red.), *Materiały do archeologii Warmii i Mazur 1*: 255–273. Warszawa-Białystok: Instytut Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego i Instytut Historii i Nauk Politycznych Uniwersytetu w Białymstoku.
- Siczek, Ł.
2016. Gwoździe jako zabytek archeologiczny. Materiały z badań zamku Chojnik. *Śląskie Sprawozdania Archeologiczne* 58: 165–179.
DOI: 10.17427/SSA16009
- Skrobot, W.
2015. Antropologia przestrzeni, [w:], D. Gałązka, D. Skrobot i A. Szarzyńska (red.), *Wzgórza Dylewskie. Geologia, krajobraz, antropologia przestrzeni.* : 109–192. Olsztyn: Wydawnictwo Mantis.
- Solecki, R.
2017. „Sprawozdanie z archeologicznych badań wykopaliskowych przeprowadzonych w 2017 roku na obszarze leśnym w granicach Leśnictwa Śródziezerze (nr wydzielenia leśnego 189 a-00) w granicach administracyjnych wsi Winiec gm. Miłomłyn (działka ewidencyjna nr 3189)”. Raport w archiwum WUOZ w Olsztynie, Delegatura w Elblągu.
2021. (red.) *Interdyscyplinarne badania wielofazowych osiedli obronnych z Pojezierza Hławskiego i Garbu Lubawskiego*. Archaeologica Hereditas. Prace Instytutu Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie 18. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie.
- Solecki, R., F. Welc i B. Nowacki
2019. Wyniki badań archeologicznych osiedla obronnego z wczesnej epoki żelaza w Wysokiej Wsi, powiat ostródzki, stanowisko 7. *Wiadomości Archeologiczne* LXX: 196–202.
DOI: 10.36154/wa.70.2019.10
2021. Wyniki badań na stanowisku Wysoka Wieś, stan. 7, pow. ostródzki, [w:] R. Solecki (red.), *Interdyscyplinarne badania wielofazowych osiedli obronnych z Pojezierza Hławskiego i Garbu Lubawskiego*: 91–105. Archaeologica Hereditas. Prace Instytutu Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie 18. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie.
- Solecki, R. i J. Wysocki
2017a. Tątlawki, st. 2: położenie grodziska i jego forma, [w:] Z. Kobyliński (red.), *Katalog grodzisk Warmii i Mazur 2*: 111. Warszawa: Instytut Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie i Fundacja Res Publica Multiethnica.
- 2017b. Wieprz, st. 20: położenie grodziska i jego forma, [w:] Z. Kobyliński (red.), *Katalog grodzisk Warmii i Mazur 2*: 243–244. Warszawa: Instytut Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie i Fundacja Res Publica Multiethnica.
- Solon, J., J. Borzyszkowski, M. Bidłasik, A. Richling, K. Badora, J. Balon, T. Brzezińska-Wójcik, Ł. Chabudziński, R. Dobrowolski, I. Grzegorzczak, M. Jodłowski, M. Kistowski, R. Kot, P. Krąż, J. Lechnio, A. Macias, A. Majchrowska, E. Malinowska, P. Migoń, U. Myga-Piątek, J. Nita, E. Papińska, J. Rodzik, M. Strzyż, S. Terpiłowski i W. Ziaja
2018. Physico-geographical mesoregions of Poland: Verification and adjustment of boundaries on the basis of contemporary spatial data. *Geographia Polonica* 91/2: 143–170.
DOI: 10.7163/GPol.0115
- Sowiński, T.
2014. *Przewodnik. Śladami Herkusa Monte. Śladami tajemnic poligonu Stablack. Ścieżki dydaktyczno-historyczne w gminie Górowo Hławskie*. Górowo Hławskie: Wydawnictwo Regionalista.
- Strunk, H.
1931. Flurnamen und Vorgeschichte. *Altpreussische Forschungen* 8: 1–45.
- Szałamacha, B. i B. Trzmiel
2006. *Objaśnienia do szczegółowej mapy geologicznej Polski. 1:50.000. Arkusz Morąg (135)*. Warszawa: Państwowy Instytut Geologiczny.
- Szczepański, S.
2009. Płyta grobowa Johannesesa von Schönaich z kościoła Podwyższenia Krzyża Św. w Borecznie (rozważania nad „Skamieniałym Rycerzem” i rodem von Schönaich). *Studia Angerburgica* 15: 78–91.

2013. „Wykopaliska” w archiwach – archeologia archiwalna na przykładzie wybranych stanowisk Pojezierza Iławskiego, [w:] Z. Kobyliński (red.), *Grodziska Warmii i Mazur 1. Stan wiedzy i perspektywy badawcze*: 233–252, *Archaeologica Hereditas*. Prace Instytutu Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie 2. Warszawa-Zielona Góra: Wydawnictwo Fundacji Archeologicznej.
2016. *Pomezania pruska. Dzieje osadnictwa w XIII–XV wieku*. Olsztyn: Ośrodek Badań Naukowych im. W. Kętrzyńskiego.
- Szymański, P.
2013. *Z badań nad chronologią i zróżnicowaniem kulturowym społeczności Mazur w późnej starożytności i u progu wczesnego średniowiecza*. Światowit Supplement Series B: Barbaricum 9. Warszawa: Instytut Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego.
- Świętosławski, W.
2008. Późnośredniowieczne militaria z reliktyw wieży w Jemiołkowie koło Olsztynka. *Acta Militaria Mediaevalia* 4: 189–198.
- Thielen, P. G.
1958. *Das grosse Zinsbuch des Deutschen Ritterordens (1414–1438)*. Marburg: N.G. Elwert Verlag.
- Trzeciecki, M., M. Auch i K. Stańczuk
2020. *Grodzisko Piotrówka w Radomiu w świetle badań archeologicznych 2010–2013. Część I: stratygrafia i chronologia*. Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk, Fundacja Przyjaciół Instytutu Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk.
- Wadył, S.
2017a. Sprawozdanie z badań wykopaliskowych na grodzisku zwanym „Okragła Góra” w Pasymiu, pow. Szczytno, stan. 1 w roku 2017. *Komunikaty Mazursko-Warmińskie* 4(298): 717–724.
2017b. Grodzisko w Porębku, pow. Kętrzyn, stan. 3. Wstępne wyniki badań wykopaliskowych. *Komunikaty Mazursko-Warmińskie* 4(298): 725–732.
2019. Sprawozdanie z badań wykopaliskowych na grodzisku zwanym „Okragła Góra” w Pasymiu, pow. Szczytno, stan. 1 w roku 2018. *Komunikaty Mazursko-Warmińskie* 1(303): 153–161.
2020. Wallewona finally found? Stronghold in Porębek in the latest excavations, [w:] A. Dobrosielska, A. Pluskowski i S. Szczepański (red.), *Homini, qui in honore fuit. Księga pamiątkowa poświęcona śp. Profesorowi Grzegorzowi Białuńskiemu*: 165–192. Olsztyn: Oficyna Wydawnicza Pruthenia.
- Wadył, S. i J. Łapo
2018. Wyniki badań sondażowych na grodzisku w Perłach, gm. Węgorzewo, stan. 1 (AZP 13-72), [w:] S. Wadył, M. Karczewski i M. Hoffmann (red.), *Materiały do archeologii Warmii i Mazur. Tom 2*: 377–385. Warszawa-Białystok-Olsztyn: Instytut Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego, Wydział Historyczno-Socjologiczny Uniwersytetu w Białymstoku, Instytut Historii i Stosunków Międzynarodowych Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie.
- Wadył, S. i K. Martyka
2019. Nowy element układanki. Wczesnośredniowieczne grodzisko w Bornitach koło Pieniężna. *Slavia Antiqua* 60: 75–93. DOI: 10.14746/sa.2019.60.4
- Wadył, S., K. Martyka i D. Malarczyk
2018. Wczesnoabbasydzkie dirhamy z nowo odkrytego grodziska w Bornitach koło Pieniężna. *Wiadomości Numizmatyczne* 62/1–2(205–206): 129–143. DOI: 10.24425/wn.2018.125040
- Waluś, A.
1992a. Zabytki metalowe kultury lateńskiej z Rembielina, woj. ostrołęckie, [w:] J. Okulicz-Kozaryn i W. Nowakowski (red.), *Studia z archeologii ludów barbarzyńskich z wybrzeży Bałtyku i Dorzecza Wisły*: 89–101. Barbaricum 2. Warszawa: Wydawnictwo i drukarnia Tokawi.
1992b. Cmentarzysko kurhanowe w Piórkowie, woj. elbląskie, w świetle prac wykopaliskowych przeprowadzonych w latach 1984–1987. *Światowit Supplement Series B: Barbaricum* 2: 39–52.
2014. Zabytki metalowe kultury kurhanów zachodniobałtyjskich wczesnej epoki żelaza. *Światowit Supplement Series B: Barbaricum* 10: 9–197.
- Ward-Perkins, J.B.
1993. *London Museum Medieval Catalogue 1940*. Londyn: Museum of London.
- Wasilewska, J.
2016. Szkaplerz – ikonografia przedstawień. *Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne* 105: 329–343.
- Welc, F.
2020. „Rozpoznanie za pomocą georadaru (GPR) i metody magnetycznej stanowisk: Augamy, Woryny, Leśnictwo Orsy (Góra Zamkowa) oraz Wiewiórki”. Sprawozdanie w archiwum Instytutu Archeologii UKSW w Warszawie.
- Welc, F., J. Nitychoruk, R. Solecki, K. Rabiega i J. Wysocki
2018. Results of integrated geoarchaeological prospection of unique iron age hillfort located on Radomno Lake island in north-eastern Poland. *Studia Quaternaria* 35/1: 55–71.

- DOI: 10.2478/squa-2018-0004
- Wołągiewicz, R.
1993. *Ceramika kultury wielbarskiej między Bałtykiem a Morzem Czarnym*. Szczecin: Muzeum Narodowe.
- Wólkowski, W.
2013. Architektura zamku w Beżławkach, [w:] A. Koperkiewicz (red.), *Beżławki: ocalić od zniszczenia : wyniki prac interdyscyplinarnych prowadzonych w latach 2008–2011*: 109–118. Gdańskie Studia Archeologiczne. Seria Monografie 2. Gdańsk: Instytut Archeologii i Etnologii Uniwersytetu Gdańskiego.
- Wrześniński, J.
1989. Cmentarzysko szkieletowe w Dziekanowicach, gm. Łubowo, st. 2. *Studia Lednicke* 1: 103–146.
- Vlierman, K.
1996. *„...Van Zintelen, van Zintelroeden ende Mosen...’ Een breekmethode als hulpmiddel bij het dateren van scheepswrakken uit de Hanzetijd*. Scheepsarcheologie I, Flavoberecht 386. Lelystad: Nederlands Instituut voor Scheeps- en Onderwater Archeologie.
- Zawadzki, P.
2020. *Prace archeologiczne na obszarze dawnego Stalagu VIII A; Dz. nr 306/3, obręb Koźlice, AM-1, gm. Zgorzelec, woj. dolnośląskie. 2018-2019. Sprawozdanie*. Fundacja Łużyce wczoraj i dziś.
- Zielonka, B.
1955. Materiały z osiedla obronnego kultury łużyckiej w miejscowości Kamieniec, pow. Toruń. *Wiadomości Archeologiczne* XXII/2: 158–174.
- Żórawska, A.
2002. Ponownie „odkryty” grób skrzynkowy z miejscowości Prusy (Jarantowice), powiat wąbrzeski. *Światowit* IV(XLV), Fasc. B: 249–255.
- Żurek, M.
2013. Boreczno, stanowisko 4 (AZP 24-54), gm. Zalewo, woj. warmińsko-mazurskie. Analiza stratygraficzna, [w:] Z. Kobyliński (red.), *Grodziska Warmii i Mazur 1. Stan wiedzy i perspektywy badawcze*: 385–411. Archaeologica Hereditas. Prace Instytutu Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie 2. Warszawa-Zielona Góra: Wydawnictwo Fundacji Archeologicznej.
2021. *Boreczno i Bałoszyce. Archeologia dworów wczesnonowożytnych w Górnych Prusach*. Archaeologica Hereditas. Prace Instytutu Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie 19. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie.